

TWINTIG JAREN STRIJD.

1873—1893.

»De onderwerping van Atjeh' door J. B. van HEUTSZ,
Majoor der Infanterie, gewezen Chef van den Staf
in Atjeh en Onderhoorigheden. 's Gravenhage, Gebr.
VAN CLEEF. Batavia, G. KOLFF & Co.

Welk een lange reeks herinneringen trekt onze verbeelding voorbij, sedert juist twintig jaren geleden — April 1873 — onze troepen voor 't eerst Atjeh's bodem drukten!

Welk een eervolle reeks van mannen van karakter en energie, van helden in hoogen en lagen rang!

Welk een schoone reeks van daden van moed, beleid en trouw, van plichtsbetrachting, van toewijding en zelfopoffering!

Welk een schitterende reeks bladzijden in de geschiedrollen van ons Indisch leger!

Maar aan den anderen kant, hoevelen knakte die strijd fysiek of in een eervollen naam of loopbaan, welk een weemoedige reeks van duizenden en duizenden bedekt Atjeh's bodem van af de lage stranden tot het gebergte, waar eenmaal onze vlag woei!

Wat treurige reeks eindelijk van zwakheden en weifelingen, van tekortkomingen en fouten, van tasten in den blinde en veranderingen zonder ophouden. . . . .

En nog altijd duurt die strijd voort en zoekt men te vergeefs den steen der wijzen!

Daartoe door de Redactie van *De Militaire Spectator* uitgenoodigd, was 't ons in deze herinneringsdagen, waarin natuurlijk meer nog dan anders de vragen zich opdringen, waarom die oorlog zoo lang reeds duurt en hoe dien toch te beëindigen, een aangename taak met volle sympathie het bovenvermelde werk te mogen aankondigen van een man, die op beide vragen het antwoord niet schuldig blijft.

In tijden als deze, waarin onzekerheid en twijfel op zoo velerlei gebied ons vertrouwen schokt, onverschilligheid en lauwheid omtrent onze hoogste

belangen onze kracht verlamt en de geestdrift uitput, alles naar oplossing, nivelleering dringt en de *karakters* schijnen te verdwijnen, doet het goed hier een man uit één stuk te ontmoeten, die weet wat hij wil, die dit met kracht wil, met gloed en overtuiging, en niet twijfelt aan de uitkomst!

I.

In korte trekken wordt eerst de geschiedenis van den Atjeh-oorlog doorloopen. Helder wordt uiteengezet hoe bijna iedere bestuursverandering wijziging bracht in de bestuursinzichten en hoe die herhaalde verandering van stelsel hoofdzakelijk de bereiking van het doel: »de onderwerping en pacificatie van Groot-Atjeh en Onderhoorigheden», heeft tegengehouden.

Wij zien hoe de weg, door den Generaal VAN SWIETEN voorgeslagen: »bezetting van eene kleine, maar sterke positie, actief te verdedigen met voltooiing door de politiek van het aanvankelijk behaalde wapensucces, zonder verder belangrijk wapengeweld en te groote inspanning van ons leger en onze financiën», vermoedelijk tot het doel zou hebben gevoerd.

Wij zien hoe dit stelsel dadelijk na het vertrek van den Generaal VAN SWIETEN door zijn opvolger verlaten werd (1875), en het doel in plaats van door politiek beleid door de wapens werd nagestreefd (1), hoe echter ook dit stelsel, het zoogenaamde stelsel-PEL, of afsluiting van Groot-Atjeh van de zee en vestiging op enkele goed gelegen punten in de Onderhoorigheden bij consequente toepassing mede tot het doel had kunnen leiden.

Wij zien echter hoe dit stelsel door den ontijdigen dood van den Generaal PEL (1876), te midden van zijn zegevierenden tocht, op den achtergrond werd geschoven en later, ofschoon in 1877 ten opzichte van Groot-Atjeh voltooid, door een verkeerde politiek ten opzichte van de Onderhoorigheden, geen effect meer droeg.

In plaats toch van gelijktijdig met ons krachtig optreden in Groot-Atjeh door een strenge blokkade over het geheele kustgebied van Tamiang op de Oostkust tot Troemon op de Westkust de verschillende Onderhoorigheden gelijktijdig tot onderwerping te dwingen, zien we op last van den Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE in de eerstvolgende twee jaren den klemtoon van onze agressieve handelingen naar de Onderhoorigheden verplaatst, hierbij de zoogenaamde artisjokken-politiek gevolgd met gewapend optreden tegen de kuststaten, die onze souvereiniteit niet erkenden, terwijl de vrije invoer en handel aan de overige werd toegestaan, die daarvan ruim gebruik maakten om onze tegenstanders te steunen.

Wij zien den opvolger van den Generaal PEL, den Generaal WICHERS VAN

(1) Naar het heette, zegt de Schrijver, was deze verandering noodzakelijk tot beveiliging van de door den Generaal VAN SWIETEN ingenomen stelling. Is die, door ons gecursiveerde, uitdrukking billijk? Dwong de toestand, waarin die generaal zijn opvolger had achtergelaten uit zelfbehoud niet tot het offensieve? Dit is immers genoeg bekend.

KERCHEM, die zich met deze handelingen niet kon vereenigen, vervangen door den Generaal DIEMONT, en tal van expeditiën naar de Onderhoorigheden ondernomen.

Al meer en meer raakt men van den goeden weg af, al grooter wordt het aantal posten — van slechts enkele onder den Generaal VAN SWIETEN tot bijna een vijftigtal — al sterker het vereischte aantal bezettingstroepen, van aanvankelijk 2500 tot 8000 man klimmende.

Maar ook de schatkist blijkt niet onuitputtelijk!

Meer moet dus in het vervolg wederom naar een verzoeningspolitiek gestreefd worden, alleen in hoog noodige gevallen tot wapengeweld worden overgegaan.

Maar de Atjeher wil van die verzoeningspolitiek niet weten en ruw wordt de Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE door den geduchten inval van HABIB ABDOEL RACHMAN in Groot-Atjeh uit dien waan wakker geschud.

En opnieuw is daar het woord aan den krijgsman (1878), maar thans consequent en met kracht (het halve veldleger). De Generaal VAN DER HEIJDEN slaat den vijand overal waar deze standhoudt, gunt hem geen rust, vervolgt hem tot in zijn verste, ontoegankelijkste schuilhoeken... en na 14 maanden, in één richting doorgevoerden strijd, is thans voor het eerst (September 1879) een einde gemaakt aan den oorlog, is de Generaal VAN DER HEIJDEN de door den vijand gevreesde overwinnaar van het aloude Atjehsche rijk, zetelt het Nederlandsche bestuur volgens de Atjehsche begrippen door recht van verovering op den troon van den sultan!

Zoo was dan na ruim 6 jaren strijd door de energie en het doorzettingsvermogen van dien generaal het doel bereikt, had men hem slechts den tijd behoeven te schenken den toestand te bestendigen.

»Es wär zu schön gewesen.»

Die tijd werd hem niet gegund, de generaal moest heengaan, onmiddellijk moest wederom van stelsel veranderd worden. Voor het eenhoofdig, militair gezag kreeg men de splitsing in civiel en militair bestuur, en onder den nu volgenden civielen gouverneur (1881) was de diplomatie aan het woord, waarvan de Atjehers — geboren diplomaten — meesterlijk wisten gebruik te maken.

Had onze herhaalde verandering van stelsel tot aan het aftreden van den Generaal VAN DER HEIJDEN nog slechts hoofdzakelijk nadeel voor onze draagkracht opgeleverd, ons prestige tegenover den Atjeher was tot dusverre vrij ongeschokt gebleven, onze meerderheid toch had hij bij alle gelegenheden ondervonden.

Thans werden de rollen omgekeerd, thans werd hij de meester.

Nadat wij van het schoone standpunt onder den Generaal VAN DER HEIJDEN, door de verzoeningspolitiek en het politiek beleid van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN in korten tijd in een *bijna hopeloozen toestand* (1)

(1) Eigen woorden van den nieuwen gouverneur.

gebracht waren, begreep de regeering dat ook dit stelsel niet deugde en had een nieuwe civiele Gouverneur (1883), LAGING TOBIAS, de ontredderde nalatenschap in orde te brengen. In geheel nieuwe richting was deze wederom werkzaam.

Met dezen gouverneur vangen de pogingen aan om den sultan tot onze zijde over te halen, ten einde daardoor aan de onverzoenlijke hoofden hun vereenigingspunt te ontnemen.

Tevens zien wij dezen gouverneur — nu voor 't eerst (1) — zeer juist ten opzichte van de kuststaten optreden. Volgens de bekende denkbeelden van den toenmaligen Assistent-Resident SCHERER (2) werd aldaar een controle op handel en scheepvaart ingevoerd, die alles wat in- en uitgevoerd werd door onze handen deed gaan en aan ons toezicht onderwierp.

Wij zien de regeering daarentegen van een geheel ander gevoelen. Van een sultan en een scheepvaartregeling wilde zij — toenmaals — niets weten. Van andere plannen ging zij zwanger.

Ofschoon de Gouverneur-Generaal s' JACOB nog openlijk verklaard had (2de helft 1883), dat nòch tot inkrimping van grondgebied, nòch tot vermindering van troepenmacht zou worden overgegaan en zijn opvolger, de Gouverneur-Generaal VAN REES bij zijn bezoek te Atjeh (Maart 1884) zijn instemming met de plannen van den Gouverneur TOBIAS betuigde, werd reeds weinige maanden daarna tot de zogenaamde concentratie besloten (Juni), die in Augustus d. v. werd ingevoerd en dien gouverneur noopte zijn ontslag te nemen.

Opnieuw zien wij nu een geheele verandering van stelsel. Het militair en civiel gezag wederom vereenigd in één persoon, een militair, den kolonel DEMMENI, met opdracht terug te trekken uit het grootste gedeelte van het veroverde gebied, en slechts een klein gedeelte van de vallei van Groot-Atjeh te blijven bezetten. Van nu af aan onze stelling dus beperkt tot de zogenaamde geconcentreerde linie met slechts een paar punten op de kust. Als algemeene regel daarbij vastgesteld: noninterventie in de binnenlandsche aangelegenheden van de kuststaten!

Welk een stelsel! Intusschen wij zijn nog niet aan het laagste punt. Bij dit zuiver passieve stelsel was ten minste nog een meer actief programma door de Regeering voorgeschreven, nl. rigoureuse sluiting van de kust.

Het eerste — passieve — gedeelte werd door den Generaal DEMMENI met kracht ten uitvoer gebracht... een betere zaak waardig. Het tweede, het actieve gedeelte daarentegen, door verschillende omstandigheden — zie VAN HEUTSZ, bladz. 37 — grootendeels nagelaten; in plaats hiervan ingevoerd:

(1) Dit was echter niet de schuld van Generaal VAN DER HELDEN. Door den drang der regeering ging diens sluiting der kust, in plaats van in een rationeele scheepvaartregeling, over in eene regeling, die slechts belemmerend op den handel werkte zonder ons macht of invloed in de Onderhoorigheden te schenken. Zie de lezing van den Resident SCHERER in het *Indisch Genootschap* van 20 Januari 1891.

(2) Zie diens lezing, als boven.

1°. een soort scheepvaartregeling, een gebrekkige echter, die verschillende belemmeringen aan den handel in den weg legde zonder doel te treffen, omdat de schepen na een onzer plaatsen van vestiging te hebben aangedaan mochten vertrekken naar alle punten, waar de kust niet gesloten was;

2°. een partieele blokkade, die door de ruime openstellingen in verband met de scheepvaartregeling sub 1 evenmin uitkomst opleverde.

Toen dit tweeslachtig stelsel ons dan ook niet verder bracht, werd, December 1885, deze scheepvaartregeling ingetrokken. . . . zonder daarvoor evenwel de rigoureuse blokkade in de plaats te stellen.

Aldus kwam men tot het ellendigste stelsel, dat zich denken laat: in de geconcentreerde stelling van Groot-Atjeh zonder eenigen dwang, geduldig afwachten, dat de Kemala-partij hare onderwerping zou komen aanbieden!

»De politiek — zegt de Majoor VAN HEUTSZ — was nu geheel alleen aan het woord, kracht kon men niet toonen, dwang kon men niet uitoefenen, en zoo trad, daar men toch altijd nog naar het einddoel van den oorlog — de onderwerping — streefde, niet slechts de verzoeningspolitiek van den Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE van 1877 en eerste helft van 1878 weder in, doch daar thans niet wij, maar wel de Atjehers de partij vormden, die de sterkste was gebleken — althans in Atjehsche oogen — en dus van verzoenen kon spreken, kregen wij als vanzelf een *politiek van cajoleeren* en een rol te vervullen, die ons spoedig de minachting op den hals haalde van het volk, dat wij wilden onderwerpen aan ons gezag, en dat zich dan ook niet ontzag om ons dit bij verschillende gelegenheden te toonen.”

In weerwil, dat de treurige gevolgen van deze politiek zich spoedig deden gevoelen, ons gezag en onze invloed buiten het onmiddellijk door ons bezette gebied zoo goed als verloren gingen, de Gouverneur van Atjeh en zelfs de gewezen Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN na de ongelukkige Hoc-Canton geschiedenis, aan de regeering betoogden, dat dit ellendige, zwakke stelsel moest vervangen worden door eene scheepvaartregeling, die dwang kon uitoefenen, bleef men thans — nu het vertoonen van onmacht en zwakheid gold — consequent, en bleef de regeering vasthouden aan het beginsel van lijdelijk afwachten in onze zoogenaamde onaantastbare stelling, die toen echter voortdurend aangetast werd.

»Weldra kreeg de politiek van cajoleeren, uit de omstandigheden geboren, zelfs eene nog grootere uitbreiding, want behalve dat verschillende hoofden zoowel van binnen als van buiten de linie traktement kregen, waarvoor zij in den regel ons geen enkelen dienst bewezen, kwam thans van regeeringswege — 't was onder den Minister SPRENGER VAN EIJK — het beginsel op den voorgrond, tijdens het bestuur van LAGING TOBIAS verworpen, nl. het herstel van het sultanaat over Groot-Atjeh onder *Toeanko Mohamad Daoed*.”

Maar laat ons niet langer bij dit treurigste tijdperk uit den Atjeh-oorlog stilstaan, wij hebben er steeds onze stem tegen doen hooren.

Dat tijdperk ligt gelukkig achter ons.

»Meer dan een menschenleeftijd», zegt met recht de Schrijver van: *De onderwerping van Atjeh*, »had men met dat stelsel op de onderwerping kunnen wachten, of liever zij zou nooit gekomen zijn. Aan niets gebrek lijdende, onze macht nergens gevoelende, ons in onze linie bestokende met Hoc-Canton geschiedenissen, trachtende ons à la Nizero in conflict te brengen met Europeesche mogendheden, gesteund door de pers in de Straits, die zich ook minachtend over ons uitliet, ruim van wapens en munitie voorzien, die tengevolge van de geringe beschikbare marine-macht bijna overal konden worden ingevoerd, was er voor de tegenpartij geen enkele reden om zich te onderwerpen, had zij slechts te wachten op uitputting van onze financieele krachten, op het tijdstip dat in Nederland de drang om aan onze onmogelijke positie te Atjeh een einde te maken, ons terugtrekken naar een der eilanden tengevolge zou hebben» (1).

Gelukkig, dat de Generaal VAN TEIJN, opvolger van den Generaal DEMMENI, het geslepen spel doorzag en hieraan een einde gemaakt heeft. Nadat door hem met de sluiting van de Westkust (Januari 1888) reeds dadelijk belangrijke uitkomsten waren verkregen, werd deze vervolgens over de geheele Noordkust uitgebreid, en ofschoon niet zóó afdoende als de in 1884 door de regeering verlangde, — daar o. a. de Oostkust open bleef, — waren de uitkomsten, dank niet het minst aan de krachtige hulp der Marine, toch boven alle verwachting gunstig.

Er ontstond weer eenheid en kracht in onze handelingen, de veiligheid binnen onze linie werd hersteld, den overmoedigen vijand op de Oostkust (1890) een duchtige les gegeven. Onze invloed breidde zich opnieuw uit, allerwege gevoelde men onze hand, niet de Sultanspartij te Kemala, maar de Nederlandsche autoriteit te Kota-Radja bleek 't meest te duchten: »et obéir pour eux, c'est craindre», geldt ook voor deze Mahomedaansche volken.

Ook nu bleek 't dus wederom, dat meerdere wegen naar Rome voeren, mits maar consequent en beleidvol door een energiek Gouverneur bewandeld.

Maar ook de Generaal VAN TEIJN mocht zijn aanvankelijk reeds met zooveel succes bekroond stelsel: »streng volgehouden sluiting op de West- en Noordkust, met scheepvaartregeling op de Oostkust, (waar de toestanden geheel anders waren,) later aansluitende aan eene *algemeene* scheepvaartregeling voor het geheele kustgebied, wanneer de partij van verzet te Kemala het hoofd in den schoot gelegd, en de Sultan zich aan ons onderworpen zou hebben», niet voltooid zien.

Gezondheidsredenen dwongen hem tot een spoedig vertrek.

Onder den nieuwen Gouverneur, den Kolonel POMPE VAN MEERDERVOORT, werd wederom een andere weg gevolgd.

Had tot dusverre herstel van het sultanaat op den voorgrond gestaan,

(1) Door een oud-lid van den Raad van Indië, in moedeloosheid, dan ook zelfs als eenigste uitkomst aanbevolen!

en de Generaal VAN TEIJN het stelsel der sluiting toe willen passen tot dit doel bereikt zou zijn, om eerst dan tot een scheepvaartregeling over te gaan, opdat de Atjehers in die verandering niet wederom een daad van besluiteeloosheid en zwakheid zouden zien, of onmacht om nog langer een zoo talrijke Marine voor Atjeh alleen beschikbaar te stellen, zoo liet de regeering thans, naar 't scheen, dit denkbeeld los, werd door den nieuwen gouverneur door tal van licenties de kracht der sluiting verzwakt, werden pogingen tot pacificatie aangewend, aan onze bondgenooten (?) vuurwapens verstrekt, werd kortom weder een geheel andere politiek gevolgd, waardoor de gunstige toestand, door den Generaal VAN TEIJN in 't leven geroepen, weer — volgens den Schrijver — met rassche schreden achteruit ging (1).

Opnieuw bleek dus de juistheid der Atjehsche opmerking: iedere bestuursverandering brengt bij die weifelende Hollanders wijziging in de bestuursinzichten (2).

Niet lang wilde echter de regeering den nieuwen gouverneur in deze richting volgen (3). Reeds het volgend jaar (1892) schonk aan Atjeh met een nieuwen Gouverneur — den elfden reeds — nogmaals nieuwe bestuursinzichten: opheffing der blokkade en een scheepvaartregeling, niet echter naar de denkbeelden van den nieuwen Gouverneur of naar de vroegere inzichten der regeering, maar naar de zienswijze van den resident SCHERER!

Tot zoover het geschiedkundig overzicht, waaraan wij niets hebben toe te voegen. De eenvoudige opsomming van al ons stelselloos veranderen, gevolg van ons gemis aan kennis, onze weifelhoedigheid en onze lichtvaardigheid, ons verregaand optimisme en gebrek aan wilskracht, geeft voldoende antwoord op de in de eerste plaats gestelde vraag: »waarom na twintig jaren strijd de onderwerping van Atjeh nog niet is verkregen!»

II.

De scheepvaartregeling van den Heer SCHERER wordt thans door den Majoor VAN HEUTSZ nagegaan, om vervolgens zijn eigen denkbeelden ter onderwerping van Atjeh uiteen te zetten.

Na onze beschouwing van de eerste in dit Tijdschrift (jaargang 1891, N°. 5) kunnen wij daarover nu natuurlijk zeer kort zijn.

Met instemming in hoofdzaak, wordt het eerste gedeelte van SCHERER'S

(1) Is hier de oud-chef van den Staf onder den Generaal VAN TEIJN, bij zijne, zeer begrijpelijke, warme ingenomenheid met zijnen vroegeren chef, wel in allen deele billijk tegenover diens opvolger?

(2) Zie VAN HEUTSZ, bladz. 5 en bladz. 70.

(3) 't *Spreekt van zelf* — zoo schreven wij in meergenoemd artikel in dit Tijdschrift (1891, N°. 5) vóór de benoeming van den Gouverneur POMPE — dat de Regeering, na de opgedane onderfinding zich mede te overtuigen heeft, dat de nieuwe Gouverneur in hoofdzaak hare denkbeelden deelt. Helaas, wij dachten nog te optimistisch!

programma: »het controleeren van handel en scheepvaart en het bijna geheel beletten van den smokkelhandel door een scheepvaartregeling» door den Schrijver begroet.

Omtrent de voor den handel open te stellen plaatsen bestaat bij beiden echter eenig verschil, voornamelijk met betrekking tot die op de Westkust, waar SCHERER: *Malaboeh, Tenom, Rigas, Kloewang*, de Majoor VAN HEUTSZ in navolging van den Generaal VAN TEIJN: *Telok Kroet, Melaboeh en Tampat Toean* als punten van vestiging wenscht. De later opgedane meerdere kennis der Westkust wettigt zeker voldoende de laatste keuze.

In de *toepassing* der scheepvaartregeling wijken de inzichten echter belangrijker af. Wil de Heer SCHERER met zijne regeling den Staat slechts langzamerhand eenige inkomsten verzekeren, door verkoop van opium in het groot en overname van de hoofden van het recht van in- en uitvoer, terwijl bij hem steeds scheepvaartregeling en sluiting voor allen in- en uitvoer hand aan hand gaan, sluiting de straf is voor het zich niet schikken naar onzen wil, zoo verlangt de Majoor VAN HEUTSZ, dat de regeling een vaste bron van inkomsten voor ons zelf zal scheppen. Invoerrechten wil hij dus op alle artikelen van weelde, verder invoering van de opiumpacht of opiumregie en extra-invoerrechten — boeten dus — voor dengeen, die tegen onzen wil of onze voorschriften handelt. De regeling dus niet alleen dwangmiddel, maar tevens middel tot onderwerping *voor rekening van de Atjehers*.

Behalve om het voordeel voor den Staat, komt ons het stelsel van den Majoor VAN HEUTSZ ook daarom verkieslijker voor, omdat 't zoo geheel past in het stelsel van den Atjeher en deze voor weinig zaken zoo gevoelig is als voor zijn beurs, terwijl wij vreezen, dat bij het stelsel-SCHERER de sluiting bij al de opengestelde punten in de omgeving, niet de daarvan verwachte afdoende uitkomsten zal opleveren. Bovendien, de Schrijver van »Atjeh's onderwerping» merkt 't terecht op, dat wanneer er — zooals thans het plan schijnt — geen invoerrechten worden geheven, men hierop later moeilijk terug kan komen. Schending van beloften zou 't dan heeten, geruchten van invoering van gedwongen koffiecultuur en dergelijke zullen als vroeger door de oorlogspartij geëxploiteerd worden. Eindelijk zal de regeling van den Heer SCHERER de ontwikkeling van Oleh-leh en de pacificatie van Groot-Atjeh in den weg staan, waarover echter aanstonds.

Het tweede punt van SCHERER's programma: »aansluiting bij de zwakken en verdrukten en met hen de sterken in toom houden», vindt bij den Majoor VAN HEUTSZ weinig instemming.

Wij moeten erkennen, dat deze tactiek ons indertijd zeer juist voorkwam en ook nog vermeenen wij, dat die ons in de eerste jaren van den oorlog, evenals de rigoureuse blokkade, goede diensten had kunnen bewijzen.

Thans evenwel, dit moeten wij den Schrijver toegeven, gaat 't niet meer aan. Met de scheepvaartregeling beoogt men toch niet alleen onderwerping,

maar tevens het brengen van het land tot welvaart en bloei, tot orde en rust. In dat stelsel nu past 't niet, aan Atjehers — onze onderdanen — wapens en munitie te verstrekken om daarmede andere, zij 't dan ook nog zoo weinig onderdanige, onderdanen te gaan bevechten, gezwegen nog van het gevaar, dat onze bondgenooten geslagen worden of dat eenmaal die wapens tegen ons zelf worden gekeerd.

Onze waardigheid van Souverein gedooft in elk geval een dergelijke tactiek o. i. thans niet meer. De scheepvaartregeling moet ook hier de machtige partij tot toegeven aan onzen wil dwingen en waar zulks een enkele maal, bij uitzondering, het geval niet moge zijn, daar trede men krachtadig en met beleid met de wapens op. . . . het voorbeeld van Edi in 1890 leert dan dat het succes groot en blijvend zal zijn.

Het derde punt van SCHERER'S programma: »het isoleeren van Groot-Atjeh door het te doen insluiten en afsluiten van de kust door landstreken, wier bestuurders volkomen met ons meegãande den doortocht aan vijandige benden beletten», vindt mede bij den Schrijver van »De onderwerping van Atjeh» geen bijval.

Ja, wanneer SCHERER'S voorstelling van Groot-Atjeh als van eene ontvolkte en verwoeste streek met nauwlijks 40.000 bewoners, met slechts één begaanbare, gemakkelijk door ééne benting af te sluiten toegangsweg van Kemala, juist ware!

Groot-Atjeh is intusschen alles behalve zulk eene ontvolkte streek, meerdere wegen door het gebergte, gelijk wij uit ondervinding kunnen getuigen, leiden er heen, geenszins door bentings af te sluiten.

Al meermalen (1) wezen wij er ook op, hoe reeds de Generaal VAN DER HEIJDEN naar afsluiting, isoleering der oorlogspartij — maar op militaire wijze — had gestreefd. Maar wat toèn mogelijk was, is 't daarom thans niet meer en de Majoor VAN HEUTSZ merkt ook terecht op, dat 't wederom niet zou aangaan, teneinde Groot-Atjeh af te scheiden door een landstreek, waarvan de bestuurders op onze hand zijn, ons te verbinden met het hoofd van de federatie XII, TENGKOE PAKEH PEDIR, tegen en ten koste van diens ouden ervijand T. BINTARA KEMBANGAN, het hoofd van de federatie VI, dat evenzeer op onze bescherming aanspraak heeft. Geen handlangers van een der partijen behooren wij te zijn, maar als Souverein hebben wij de wettige hoofden op hunne plaatsen te handhaven.

De sultans quaestie wordt bij het vierde of laatste punt van SCHERER'S programma: »het pacificeeren van Groot-Atjeh met of zonder sultan, naar mate de omstandigheden dit voor ons het verkieslijkst maken», door den Schrijver uitvoerig besproken. In een bij zijn werk gevoegden, zeer belangrijken »stamboom» wordt door den Majoor VAN HEUTSZ de afstamming van

(1) Zie: »Eene schoone bladzijde uit Atjeh's Geschiedenis» van den Heer Hoover en ons, als mede *De Militaire Spectator* 1891, N°. 5.

het sultansgeslacht duidelijk voorgesteld. Hieruit en uit diens verdere beschouwingen blijkt overtuigend:

dat zoowel de vorige Sultan MACHMOED SJAH, die in 1874 overleed, als de tegenwoordige TOEANKOE MOHAMED DAOED uit zoogenaamde goendigs (slavinnen, waarvan de zonen vroeger niet voor opvolging in aanmerking kwamen) uit een verbasterd geslacht afstammen, dat door kuiperij op den troon gekomen, nooit macht of invloed bezeten heeft;

dat de voornaamste hoofden steeds van een sultan afkeerig zijn geweest, zóó zelfs, dat bij den dood van MACHMOED SJAH op een tijdstip, toen zeker bij den juist uitgebroken, zoo gevaarvollen oorlog met Nederland eenheid voor hen van het hoogste belang was, zij toch geen sultan verkozen, en toen het later onzen onverzoenlijksten vijand TOEANKOE HASCHIM gelukt was de wenschelijkheid van een algemeen erkend wettig hoofd te doen inzien, men toch de keuze niet vestigde op hem, de krachtigste persoonlijkheid mede uit het sultansgeslacht, maar op een kind, dat zelf niet regeeren kon.

Wèl hebben wij dat kind door onze wijze van handelen een macht en aanzien geschonken, als te voren in Atjeh onbekend; wèl is 't den tot voogd benoemden TOEANKOE HASCHIM, van elk onzer fouten behendig gebruik makende, gelukt — nadat hij zijn pupil in de nauwelijks door ons verlaten Missigit Indrapoeri meerderjarig had doen verklaren en tot sultan huldigen — rondom dezen een centraal gezag te Kemala te vestigen, van hieruit den heiligen oorlog te prediken, de offers ruim te doen binnen vloeien; wèl hebben de hoofden, door ons naar Kemala gezonden om den sultan langs diplomatieken weg tot onderwerping te bewegen, hem hun hulde gebracht . . . . voor alle zekerheid, indien hij zich eens onderwierp.

Maar, om den sultan met de verdere hoofden van de zoogenaamde partij van verzet te Kemala tot ons te brengen hiertoe werkte niemand mede, integendeel. Niemand, allerminst de hoofden der voornaamste kuststaten, verlangde een sultan door ons gesteund, die daaraan de macht zou ontleenen zijn invloed en gezag over hen uit te breiden. Met zulk een sultan zou rekening gehouden moeten worden, dien vreesden zij dus, dat gevaar moest worden gekeerd en de geldelijke steun, dien zij T. MOHAMED DAUD verleenden, was dan ook hoofdzakelijk om hem te steunen in zijn verzet (1). En, een sultan, als wij Atjeh verlieten. . . . nu, daar zouden zij zich verder weinig om bekommeren.

Voor zoover nog noodig, hebben deze door den Majoor VAN HEUTSZ aangevoerde redenen ons geheel overtuigd. Nooit hebben wij veel met die sultanskeuze opgehad, steeds met den Majoor KIELSTRA gewaarschuwd tegen dat „hunkeren” naar de onderwerping van den sultan, waarin men een tijd lang alleen heil heeft gezien. Schreven wij bij de behandeling van SCHERER'S

(1) Het hoofd van Pedir, zoo nauw aan de sultansfamilie verwant, gaf dit meermaalen te kennen. Dat het herstel van het sultanaat het middel tot *bevreemding* van Atjeh niet kon zijn, toonde deze zeer juist te begrijpen. Zie VAN HEUTSZ, bladz. 59 en 60.

lezing — zie *De Militaire Spectator* 1891, als boven — dat die onderwerping het logisch gevolg moest zijn van onze maatregelen, niet de pacificatie het gevolg van de onderwerping van den sultan, dat men alléén in het eerste geval, dus als de sultan en de oorlogspartij hunne onmacht hadden gevoeld, op duurzame onderwerping, op vrede en rust kon rekenen, thans na al het verder voorgevallene, nu de scheepvaartregeling is ingevoerd zonder voldoening aan den door den Generaal VAN TEIJN als conditio sine qua non gestelden eisch van onderwerping der Kemala-partij, stemmen wij geheel in met den Schrijver, waar hij zegt, dat 't meer dan tijd is terug te keeren tot het aanvankelijk régime, uitgedrukt in de proclamatie van den Generaal VAN SWIETEN van 12 Februari 1874:

dat het Nederlandsche Gouvernement Souverein is in plaats van den sultan;

en er thans rondweg bij te verklaren:

dat het Nederlandsche Gouvernement ook Souverein zal blijven zonder den sultan.

Zonder den sultan moet dus Atjeh gepacificeerd worden.

Hoe?

In korte woorden komen de denkbeelden van den Majoor VAN HEUTSZ hierop neder:

In de eerste plaats natuurlijk door de scheepvaartregeling volgens de voorstellen van den Schrijver. Daarbij niet, zooals de heer SCHERER wil, de voor den handel open te stellen havens alle vrijhavens, die elkaar in den weg staan, en ons het heft ten opzichte van de hoofden uit handen nemen, maar alleen Oleh-leh.

Groot-Atjeh namelijk niet volgens SCHERER's voorstellen van de kusten af te zonderen, maar ter wille van de gezagsuitoefening, die van daar uitgaat, tot middelpunt te vormen.

Oleh-leh dus met het groote achterland van de geheele vallei, de uitvoerhaven van alle daar groeiende peper, het centrum van den handel, waar deze zich zonder eenige beperking vrij tot bloei en welvaart kunne ontwikkelen!

Dan zal niet langer de talrijke bevolking van de kuststaten alléén met vijandige bedoelingen te Groot-Atjeh verschijnen. Goedkooper dan in hun eigen gebied, zullen zij daar de verschillende artikels van weelde en genot kunnen bekomen, die voor hen een behoefte geworden zijn. Dan zullen zij dus zelf het meeste belang hebben bij de handhaving van orde en rust, die alleen hun het verkrijgen waarborgt en het bezit verzekert. Dan zullen zij dus zelf medewerken de op kosten der bevolking levende benden te weren en het schieten op onze posten en troepen te beletten.

Naast Oleh-leh, maar nog belangrijker voor den algemeenen handel, het zoo bij

uitstek gunstig op den grooten weg naar China, Japan en Australië gelegen Poeloe Way, mede natuurlijk vrijhaven, de bron waaruit geheel Atjeh voor den invoerhandel zal putten.

De uit- en invoer langs beide punten geleid, krachtig middel van macht op de hoofden en grooten en door deze op de bevolking.

Bijna alle hoofden toch zijn bij den handel ten zeerste betrokken:

TOEKOE OEMAR, het invloedrijkste bende hoofd in de VI Moekims met zijn aanzienlijke pepertuinen; de hoofden der XXII Moekims, die in de laatste jaren vóór de sluiting hun peper via Kroeng Raja uitvoerden; TOEKOE MOEDA RAJOET, de machtige schoonvader van de beide voornaamste hoofden in de XXVI Moekims — de panglima's TJOENG TOENKOE en sagi T. LAMRENG —, die in deze zooveel peper had opgeschuurd, dat hij hoofdzakelijk tegen vrijen uitvoer te Oleh-leh den vrijen doortocht van onze troepen in de XXVI Moekims wilde verzekeren; het gevaarlijkste bende hoofd T. NJA MAKAM, betrokken in de pepertuinen van Poeloe Way; de grootste onruststoker in de IX Moekims, HABIB SAMALANGA, door de scheepvaartregeling in zijn gebied te Samalanga te treffen en tot den aftocht te noopen (1)...

Op deze wijze, alsmede door *verstandige* toepassing van het stelsel van traktementstoekenningen, n.l. vaste aan de ons onderworpen hoofden en premiën *al naar gelang van de bewezen diensten*, zullen wij zeker in de Onderhoorigheden en voor een groot deel ook in Groot-Atjeh ons doel bereiken.

Volledige onderwerping aan onzen wil, *volkomen* herstel van orde en rust zal daar intusschen, buiten onze geconcentreerde stelling, vermoedelijk niet altijd zonder wapengeweld kunnen geschieden.

Nooit onnoodig, maar wanneer noodig, moet dan ook hier snel en krachtig door onze troepen worden opgetreden.

Te allen tijde deze dus gereed om onmiddellijk de straf te stellen op het vergrijp, en dan ook goed... met flinke macht dus, zoodat van een echee geen sprake kan zijn.

En mocht dit ondanks alles nog eens onverhoeds plaats hebben, dan nooit hierin berust (2), dan volge een dubbele kastijding.

(1) Hiertoe zou een post op het zoo domineerende punt Goé krachtig kunnen meewerken, waarop door het hoofd der IX Moekims, NJA MOHAMED, zooals de Schrijver meedeelt, herhaaldelijk is aangedrongen. Eerst dan kon hij voor de veiligheid in zijn gebied instaan. De meest nabij gelegen posten Lampeneroet en Lamreng konden dan worden opgeheven. Geheele of gedeeltelijke opheffing zouden bovendien nog andere posten op Groot-Atjeh kunnen ondergaan, naarmate onze houding krachtiger wordt. Het slechtste stelsel, louter passieve verdediging uit blokhuizen, die toch de veiligheid niet verzekeren, moge voor goed tot het verleden behooren! Voor de ten behoeve der scheepvaartregeling op de Onderhoorigheden op te richten posten kunnen dan de bezettingen der op Groot-Atjeh op te heffen bentings worden aangewezen. Maar... ook hier geen vermindering zonder daarvoor in de plaats te stellen: groote activiteit van de marechaussee binnen, van onze troepen buiten de linie

(2) Hoe men zich bij de nederlagen bij Kaloet kan nederleggen is ons onbegrijpelijk. En dat, terwijl — ten minste volgens de berichten der dagbladen — 3 bataljons reeds lang gereed staan voor een tuchtiging van Lombok. Moet dan altijd het hoofdoel voor nevendoele worden over het hoofd gezien!

Dan zal de schrik voor onze troepen weer als ten tijde van den Generaal VAN DER HEIJDEN ver hunne komst vooruitschrijden, en de witte vlag waaïen, waar zij zich vertoonen!

Een krachtig leger dus, maar ook een krachtige vloot. Want voor een doeltreffende, rationeel ingerichte scheepvaartregeling, een goed geregelde controle op handel en scheepvaart is evenzeer als voor een algemeene strenge sluiting een flinke marinemacht noodig.

Om voor de naleving onzer voorschriften op den uit- en invoer te waken, om den smokkelhandel tegen te gaan, om den invoer van oorlogscontractbande te beletten.

Een scheepvaartregeling zonder of met een onvoldoende Marine — we zeggen 't den Majoor VAN HEUTSZ na — is als een leger zonder of met gebrekkige wapenen.

Laat de schijn om goedkoop uit te zijn, hierbij de wijsheid niet bedriegen!

En eindelijk — we wezen er reeds dikwijls op, toch is het misschien niet overbodig dit nogmaals te herhalen —, zal er die eenheid en kracht van het bestuur uitgaan, die te Atjeh wel 't allerminst kan worden ontbeerd, zullen alle middelen ten meesten bate, op de beste wijze tot het doel: »de onderwerping en pacificatie van Atjeh» samenwerken, dan moet de leiding van het politiek beleid, van het leger en de marine in handen blijven van één man, een *militair*, omdat daardoor alleen de tijdige en snelle werking der hoofdelementen tot het verkrijgen en handhaven van orde en rust is te verzekeren.

Dat die man moet wezen, zooals de Majoor VAN HEUTSZ aan het slot van zijn werk aangeeft, »een man van karakter en groote individualiteit, tevens begaafd met een helder verstand, een juisten blik en snelheid van beraad, beleidvol troepenaanvoerder zoowel als krachtig bestuurder, een man, die onverzettelijk naar vaste door de Regeering voor te schrijven beginselen onwrikbaar op het doel afgaat en die er ten diepste van overtuigd is, *dat de Atjehers, zich nooit anders dan gedwongen zullen onderwerpen en dat slechts hij, die toont de macht te bezitten om zijn wil te doen eerbiedigen, de meester zal zijn, aan wiens bevelen zij zullen gehoorzamen, onderschrijven wij ten volle.*

»De Atjeh-oorlog knaagt aan ons Koloniaal bezit, hij MOET eindigen. Laten wij eindelijk aan de beschaafde wereld toonen, dat wij daartoe in staat zijn.»

Met dit zoo juiste motto opende de Schrijver zijn belangrijk werk.

Moge ook de juistheid zijner hier in 't kort medegedeelde beschouwingen hen overtuigen, die de macht bezitten ze uit te voeren.

Dan herdenkt een nieuw decennium de jaren van strijd slechts als een geheel afgesloten tijdperk van het verleden!

W. COOL.

De rechtsmacht van den militairen rechter der landmacht ten aanzien van militaire, gemengde en commune delicten.

(Vervolg en slot van N°. 3, bladz. 195.)

Uit het voorgaande blijkt, dat de militaire jurisdictie eigenlijk alleen in Italië, Zweden en Engeland beperkt is. In die landen wordt, evenals volgens het stelsel KOOLEMANS BEIJNEN, een zeker aantal commune delicten onder de rechtsmacht van den gewonen rechter gebracht.

Zooals ik reeds gezegd heb, ben ik van meening, dat het gros der commune delicten, door den soldaat gepleegd, een militair bestanddeel bevat; tevens deelde ik evenwel mede, dat ik mij niet vereenigen kan met de absolute stelling: »in *elk* strafbaar feit, door den soldaat begaan, ligt per se eene schending der tucht opgesloten.» Zoodra men echter erkent, dat eene zekere rubriek commune delicten in hoegenaamd geen verband zullen of kunnen staan met de militaire hoedanigheid van den dader, moet men uit een rechtsoogpunt die delicten onder de burgerlijke jurisdictie brengen; immers de soldaat is *ook* staatsburger en de rechtsmacht van zijne exceptioneele rechters mag zich mitsdien in beginsel niet verder uitstrekken dan door zijn bijzonderen toestand als soldaat gevergd wordt.

Het aantal delicten, dat volgens mijne denkbeelden aan de kennisname van de krijgswaarden behoorde onttrokken te worden, zou echter niet groot zijn, en hetzelfde zou, mijns inziens, beweerd mogen worden van het Italiaansche, Zweedsche en Engelsche stelsel en van de voorstellen van den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN. Ten einde dit nu duidelijk te doen blijken, laat ik eene opgave volgen, het is een willekeurige greep, van de zaken, die door den krijgswaard te 's-Gravenhage gedurende het jaar 1881 behandeld zijn :

Eenvoudige desertie	45
Desertie na gemaakt complot of afspraak	3
Desertie als schildwacht	4
Insubordinatie	25
Diefstal in de chambree ten nadeele van een kameraad	14
Gewelddadige aanranding van een schildwacht op post	1
Rebellie en mishandeling van bedienende beambten	3
Valschheid in geschriften	1
Mishandeling	3
Diefstal met verzwarende omstandigheden	12
Eenvoudige diefstal	2
Vergrijp tegen de zeden	2
Totaal	115

Van deze 115 delicten dragen slechts 23 geen beslist *militair* karakter, terwijl onder dat getal 23 wellicht nog verscheidene begrepen zijn, die bij nader onderzoek een onloochenbare militaire tint zouden vertoonen (1), en welker berechting alzoo, volgens het Italiaansche stelsel, volgens den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN en zeer zeker volgens mijne eigene meening, nimmer aan den burgerrechter zou mogen overgelaten worden.

Zou men nu ter wille van een betrekkelijk gering aantal delicten, die in een zeer zwak of hoegenaamd geen verband staan met de militaire hoedanigheid van den dader, den militair aan twee rechters moeten onderwerpen? Ik aarzel niet hierop een ontkennend antwoord te geven; het strenge rechtsstandpunt moet verlaten worden ter wille van de practijk, de utiliteit.

Het zij mij vergund hier nog eens te wijzen op de moeilijkheden, welke eene splitsing der jurisdictie zou na zich slepen.

In de eerste plaats. De wet kan onmogelijk de delicten opsommen, die onder de burgerlijke rechtsmacht gebracht moeten worden; immers *elk* commun delict, om zoo te zeggen, kan door idealen samenloop met eene krijgstuchtelijke overtreding een militair karakter verkrijgen, en zal alsdan, althans volgens de opvatting van velen, door den krijgswaad behooren berecht te worden.

Indien een soldaat een huis binnendringt tegen den wil van den bewoner, begaat hij een commun delict; het delict krijgt echter eene militaire beteekenis, wanneer het bezoeken van dat huis door den garnizoenscommandant verboden was.

De Oberstlieutenant BLUME, Kommissarius des Bundesraths, heeft gezegd: »Ich will nur noch konstatiren, dass eine Aussonderung bestimmter Paragraphen des bürgerlichen Strafgesetzbuchs in dem Sinne, als könnten bei Anwendung derselben die militärische Verhältnisse unter allen Umständen ausser Betracht bleiben, nicht durchführbar wäre." Ongeveer hetzelfde is beweerd door de Duitsche afgevaardigden ETZEB en Dr. GNEIST. (*Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages*, 1876, bladz. 994, 995 en 996.)

In de tweede plaats. Renvooien en jurisdictie-geschillen zouden niet te voorkomen zijn. De qualificatie van eene handeling hangt steeds af van de eene of andere omstandigheid, omtrent welker feitelijke aanwezigheid onzeker-

(1) Onder de aanduiding »diefstal met verzwarende omstandigheden" valt bijv. ook diefstal met braak in de chambree ten nadeele van een kameraad.

De mishandelingen en de vergripen tegen de zeden kunnen in de kazerne zijn voorgevallen en ten opzichte van andere militairen, enz.

De hovenstaande opgave heb ik indertijd overgenomen uit het *Weekblad van het Recht*. Wanneer ik haar thans vergelijk met de gegevens, welke de gerechtelijke statistiek o. a. over het jaar 1891 verschaft, dan treft het mij, dat over het algemeen de verhouding tusschen het aantal door de krijgswaad behandelde zaken, waartegen bij de militaire wetboeken straf is gesteld (292), en het aantal zaken, waartegen bij de burgerlijke wetgeving straf is bedreigd (149), eene andere is. In beginsel wordt echter mijne redeneering daardoor niet gewijzigd.

heid of strijd kan bestaan. Zie het prae-advies van Mr. POLS. (*Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging*, bladz. 248, 249 en 250.)

Een soldaat wondt een officier in burgerkleeding. Meent de krijgsraad, dat de soldaat niet met de qualiteit van den gewonde bekend was, zoo zal hij de zaak verwijzen naar den burgerrechter; is deze van oordeel, dat de soldaat op het oogenblik der mishandeling wèl wist, dat hij een meerdere tegenover zich had, dan zal de burgerrechter zich eveneens onbevoegd verklaren. Hoe zal het nu gaan als ze het oneens blijven? Mr. POLS zegt: »Dit bezwaar is, voor zoover mij bekend, nimmer voldoende opgelost.»

In de derde plaats. Bij samenloop of samenhang van militaire en commune delicten, zullen deze door verschillende rechters beoordeeld worden, hetgeen zeer ongewenscht is. Zie het prae-advies van Mr. POLS. (*Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging*, bladz. 248) (1).

Een soldaat heeft de misdrijven diefstal en desertie gepleegd; voor den diefstal staat hij terecht voor den burgerrechter, naar aanleiding der desertie voor den krijgsraad. Moge dit reeds minder gewenscht zijn, duidelijker springen de moeilijkheden, die het gevolg zijn eener breking van de eenheid der rechtspleging, in het oog, wanneer men aanneemt dat tusschen de beide misdrijven samenhang bestaat.

De Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN heeft in de »Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap" (Vde Verslag, 1883, bladz. 266—272) getracht — de poging (2) is eene bestudeering overwaard — de door Mr. POLS geschetste bezwaren eener jurisdictie-splitsing uit den weg te ruimen. Het zij mij veroorloofd in het kort mijne hoofdbedenkingen ten opzichte dier poging mede te deelen; ik zal daarbij de aangehaalde bladzijden van het Vde Verslag, 1883, niet overnemen, aangezien vele officieren lid zijn der »Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap", en ik de hoop koester, dat bij gebruikmaking van het Verslag, het verband tusschen het gesprokene en mijne opmerkingen voldoende moge blijken.

Ik merk op:

1°. Ongelijkzijdige berechting van samenloopende misdrijven (art. 63, Wetboek van Strafrecht) (3) is in het algemeen ongewenscht en moet beperkt blijven tot het geval, dat zij onvermijdelijk is. Onvermijdelijk is zij, indien iemand reeds veroordeeld is, en DAARNA komt nog een ander door hem vóór die veroordeeling gepleegd misdrijf aan het daglicht.

Mr. K. HAZELHOFF, Mr. TH. HEEMSKERK en Mr. B. J. POLENAAR brengen, naar aanleiding der woorden »in rekening gebracht" van art. 63 Wetboek van Strafrecht, in het midden: »Ter berekening der straf, welke hij moet

(1) Zie de *Stenographische Berichte des Deutschen Reichstages*, 1876, bladz. 995.

(2) De spreker zelf noemt het eene poging.

(3) Art. 63 W. v. S.: »Indien iemand, na veroordeeling tot straf, opnieuw wordt schuldig verklaard aan misdrijf of overtreding vóór die veroordeeling gepleegd, wordt de vroegere straf in rekening gebracht, met toepassing der bepalingen van dezen titel voor het geval van gelijkzijdige berechting.»

uitspreken, zal de rechter zich zooveel mogelijk voorstellen, *dat hij beide feiten gelijktijdig had te berechten* (1) en *die* straf uitspreken, waarmede hij in het vooronderstelde geval de opgelegde straf zoude hebben verhoogd of welke hij aan dezelve zoude hebben toegevoegd. Komt de rechter tot de overtuiging, dat hij noch het een noch het andere zoude hebben gedaan, zoo zal hij bij de schuldigverklaring uitspreken dat de straf reeds geleden is."

Indien een soldaat de misdrijven diefstal en desertie (zonder samenhang) begaan heeft, zoo zou bij jurisdictie-splitsing, volgens de meening van de aangehaalde deskundigen, de militaire rechter bij de bepaling der straf niet alleen rekening moeten houden met het aan zijn oordeel onderworpen militaire delict, maar tevens met het later door den burgerrechter te berechten commune misdrijf, en deze, eenmaal aan het woord zijnde, zou bij het uitspreken der straf weer rekening moeten houden, niet alleen met het aan zijn oordeel onderworpen commune misdrijf en de door de wet gestelde strafgrens (gematigde cumulatie), maar tevens met het reeds door den krijgsraad berechte militaire misdrijf (2). Feitelijk zou alzoo de krijgsraad toch kennis nemen van het commune delict, en de burgerrechter van het militaire misdrijf.

Aangenomen dat de uitlegging, welke de heeren HAZELHOFF, HEEMSKERK en POLENAAR aan art. 63 van het Wetboek van Strafrecht geven, juist is, zal men mij wel gereedelijk willen toestemmen, dat het artikel ons niet tot eene rationeele oplossing der quaestie brengt.

2°. In de Memorie van Toelichting van een Ontwerp-Wetboek van Strafvordering, uitgegeven in 1862 te 's Gravenhage bij de Gebroeders BELINFANTE, wordt voeging bij samenhang wel degelijk *wenschelijk*, alleen niet *volstrekt altijd noodzakelijk* geacht. (Zie ook de ontwerpen van Mr. v. D. HOEVEN.)

3°. Zuiver commune misdrijven door militairen gepleegd, gaan menigmaal gepaard met militaire delicten (POLS, Geh. Justizrath KELLER en anderen), en indien men voeging, gelijktijdige behandeling door denzelfden rechter, voorschrijft, zal dus of de krijgsraad *toch* om zoo te zeggen over *vele* commune delicten van den militair oordeelen, of de burgerrechter zal een noemenswaardig getal militaire delicten berechten, waartoe hij, blijkens het voorafgaande, althans volgens velen, niet in staat is. (Volgens den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN wèl.) (3).

Het geval, dat militairen in gemeenschap met burgers delicten plegen, komt niet dikwijls voor; de regeling der bevoegdheid voor dit werkelijke uitzonderingsgeval kan hier buiten beschouwing blijven.

4°. Ik geloof wel degelijk, dat de jurisdictie-geschillen tot vele moeilijkheden aanleiding kunnen geven. In de 17de en 18de eeuw werd in ons land

(1) Ik onderschrap.

(2) De redeneering blijft in beginsel dezelfde, wanneer men aanneemt, dat de burgerrechter het eerst aan het woord is.

(3) De opmerkingen 1, 2 en 3 behooren bij bladz. 266, 267 en 268 van het Vde verslag, 1883, van de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap.

de strijd over de uitgebreidheid der jurisdictie van den militairen rechter met hartstocht gestreden, omdat daarbij de politiek en het geldelijk voordeel in het spel waren; nu zou de strijd niet met hartstocht, maar wel met hardnekkigheid gevoerd worden.

Te zorgen toch, dat de staatsburger niet onttrokken wordt aan de over hem gestelde macht, is een der duurste plichten van den rechter.

»Ernstige conflicten zullen het leven schenken aan verderfelijke wrijving en spanning tusschen de beide rechterlijke machten.»

De Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN betwijfelt in zijne lezing (bladz. 261), of er zich in de jaren 1799—1810 wel vele jurisdictie-geschillen hebben voorgedaan. Twijfel hieromtrent kan niet meer bestaan, sedert de volledige geschiedenis der wording en vaststelling van onze militaire strafwetgeving, dank zij de navorschingen van Mr. v. D. HOEVEN, bekend is geworden.

Een der voornaamste gronden, die de commissie in 1806 noopte in haar ontwerp de militairen ook voor commune delicten aan de militaire rechtbanken te onderwerpen, was, dat de commissie zich overtuigd had gehouden, dat de onderscheiding in commune en militaire misdaden in haar aard een principe was, dat bij de applicatie moest vacilleeren en hetwelk bovendien eene bron zoude opleveren van eindeloze disputen tusschen de Collegiën van Justitie en de onderscheidene Departementen en Steden en den Militairen Regter.

In het rapport van 7 Februari 1814, begeleidende het ontwerp 1814, lees ik, dat in de jaren 1799—1810 bestendig jurisdictie-quaestiën zijn ontstaan, en dat was vooral de meening van die leden der commissie, welke lid waren geweest van de Hooge Militaire Vierschaar; en uit het rapport aan Hun E. M. Gedeputeerden tot de zaken van Justitie, voorgedragen in de vergadering der Staten-Generaal van 19 Juli 1814, leert men: »Dat de militaire en commune delicten aan de militaire jurisdictie onderworpen zullen zijn, kwam hun tot voorkoming van geschillen, tusschen den Burgerlijken en Militairen Regter, die zoo dikmaals hebben plaats gehad, zeer geschikt voor.»

5°. In den aanhef van de voorgestelde regeling, strekkende om het aantal renvoeien en jurisdictie-geschillen te beperken, treft 't mij reeds dadelijk dat de Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN niet bijzonder veel waarde schijnt te hechten aan de snelle afdoening van militaire strafgedingen.

Uit het oogpunt van tucht eischen echter de meeste schrijvers, ook voor vreedestijd, eene vlotte rechtspraak; natuurlijk niet ten koste van rechtszekerheid.

Volgens mijne bescheiden opvatting zijn de woorden van G. HERBST op het voorstel toepasselijk: »Schon die unumgängliche Verzögerung, mit der jede derartige Vorentscheidung verknüpft ist, lässt, abgesehen von den weiteren Nachtheilen, einen derartigen Vorschlag unannehmbar erscheinen. Und wenn nun mühsam eine Regelung der Zuständigkeit im Vorverfahren

erfolgt ist, was soll werden, wenn sich in der Hauptverhandlung eine wesentliche Aenderung des Sachverhalts herausstellt?" (1).

Eindelijk merk ik nog op, dat de cijfers, voorkomende op bladz. 272 der lezing van den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN, slechts eene zeer betrekkelijke waarde bezitten. Uit al het voorgaande toch moge voldoende gebleken zijn, dat de cijfers, die, volgens de gerechtelijke statistiek, aangeven het aantal jaarlijks door de krijgswetten behandelde zaken, waartegen bij de militaire wetten straffen zijn bedreigd, en die, waarop bij de burgerlijke wetgeving straffen zijn gesteld, niet tevens aangeven het getal van de misdrijven, waarbij de militaire hoedanigheid van den dader in aanmerking genomen moet worden, en van die, waarbij de militaire hoedanigheid buiten beschouwing kan blijven.

Afgescheiden van de vraag of de voorstellen van den Kapitein KOOLEMANS BEIJNEN al of niet eene geheele of gedeeltelijke oplossing geven der moeilijkheden, welke uit eene jurisdictie-splitsing zouden geboren worden, en van de vraag, of mijne bedenkingen ten opzichte van die voorstellen weinig of geen gewicht in de schaal leggen, ben ik van oordeel, dat men bij de bespreking dier moeilijkheden vooral hen aan het woord moet laten, die op militair-strafrechtelijk gebied veel ervaring verworven hebben. Met nadruk zij er daarom op gewezen, dat de Hoogleeraar POLS, gewezen advocaat-fiscaal bij het Hoog Militair Gerechtshof, die bezwaren van ernstigen aard vindt (zie ook »Der Umfang der militärgerichtlichen Zuständigkeit" von Oberlandesgerichtsrath G. HERBST. Archiv für Strafrecht, 1890); krachtig, logisch en helder zijn zij uiteengezet in het meergenoemd prae-advies van dien Hoogleeraar, en verscheidene juristen, o. a. Mr. v. HAMEL, waren van oordeel, dat de prae-adviseur onweerlegbaar bewezen had, dat het onafscheidelijk verband tusschen militaire en commune delicten een scheiding der jurisdictie onmogelijk maakte.

Of alles bij den militairen — of alles bij den burgerrechter; aldus Mr. v. HAMEL. Deze uitspraak versterkt bij mij de overtuiging dat de krijgswetten evenzeer in vredetijd over alle delicten, door militairen begaan, moeten rechtspreken.

Wij bevinden ons aan den vooravond, althans dat mogen wij hopen, van eene herziening onzer verouderde en slechte Wet op de Rechtspleging. Bij die herziening moet eene beslissing vallen omtrent de meerdere of mindere uitgebreidheid van de militaire jurisdictie in vredetijd, eene beslissing, die een machtigen invloed kan hebben op de toestanden in het leger. Zal de tucht nog krachtig gehandhaafd kunnen worden, wanneer men den militairen rechter in vredetijd alle rechtspraak ontnemt, of de uitgebreidheid zijner rechtsmacht beperkt? Zal eene beperking der jurisdictie al of niet in de

(1) De opmerkingen 4 en 5 behooren bij bladz. 269, 270 en 271 van meergenoemd Vde Verslag.

praktijk tot groote moeilijkheden aanleiding geven? Zal men bij de regeling der rechtsmacht in vreedstijd eenvoudig maar de oogen mogen sluiten voor de tijden van oorlog en andere buitengewone tijden? Hoe zal eventueel eene militaire rechterlijke macht georganiseerd moeten wezen voor vreedstijd, daarbij ook rekening houdende met de eischen eener organisatie voor tijden van oorlog? Welke maatregelen zullen getroffen worden, opdat de toekomstige militaire rechter zich eene voldoende rechtskennis kunne eigen maken? Ziedaar vragen, die voor het leger van het hoogste gewicht zijn.

Gerugsteund en geschraagd door de geschriften van mannen van betekenis, heb ik mijne overtuiging neergeschreven, vooral met het doel om het besproken vraagstuk weer eens ter tafel te brengen, en ook om de zoo menigmaal door officieren geuite meening, als zoude het voor de hand liggen, dat onze rechtsmacht in vreedstijd tot militaire delicten beperkt zou moeten worden, te bestrijden. Dikwerf hoorde ik beweren: »over militaire delicten moet een krijgsraad oordeelen, dat kan niet anders; aangezien wij echter eene zeer gebrekkige rechtskennis bezitten, moet onze rechtsmacht ook tot militaire misdrijven beperkt blijven.»

Ik zal mij niet vleien met de hoop velen er toe gebracht te hebben, mijne zienswijze omtrent de behandelde quaestie te deelen, doch wèl moge ik er in geslaagd zijn althans aan te toonen, dat eene motiveering eener splitsing der militaire jurisdictie in vreedstijd, zooals de daareven bedoelde, te eenenmale verworpen moet worden.

P. P. C. COLLETTE,
1ste Luitenant der Infanterie.

HISTORISCHE CRITIEK ⁽¹⁾.

- I. 24 Stunden MOLTKE'scher Strategie, entwickelt und erläutert an den Schlachten von Gravelotte und St. Privat am 18. August 1870. Erste eingehende Darstellung der Kämpfe der I. Armee an der Mance-Schlucht. Von FRITZ HOENIG. Berlin, FRIEDRICH LUCKHARDT. 1891.
- II. Das Grosse Hauptquartier und die Oberkommando's am 17. und 18. August 1870. Von FRITZ HOENIG. Berlin, FRIEDRICH LUCKHARDT. 1892.

Alhoewel van de beide bovengenoemde werken alleen het laatste aan de redactie van *De Militaire Spectator* ter aankondiging werd toegezonden, gevoelen wij ons geroepen ook het eerste te bespreken. Als meesterwerk op het gebied der geschiedschrijving toch heeft het, zoowel door de menigvuldigheid der daarin medegedeelde en tot nu onbekende details, als door den boeienden verhaaltrant en de scherpzinnig gedachte critiek allerwege dermate de aandacht getrokken, dat al spoedig een tweede druk en nu reeds een derde uitgaaf ter perse werd gebracht. Voorts behandelt het onderwerpen, op troepenleiding en aanvoering betrekking hebbende, die, ongeacht de zooveel kleinere verhoudingen, ook voor ons niet van belang zijn ontbloot, maar bovenal werden wij er toe aangezet de »24 Stunden MOLTKE'scher Strategie» in den kring onzer beschouwingen op te nemen, omdat de Schrijver zich door de critiek, welke daarop van meer dan ééne zijde geleverd is, genoodzaakt heeft gezien tot de samenstelling van de tweede studie, waarin die dwang niet in overdrachtelijken zin tot uitdrukking wordt gebracht. HOENIG zegt dan ook in zijn voorwoord: »Die nachfolgende Darlegung ist mir aufgezwungen worden. Dass ich gern auf den Gegenstand eingegangen sei, wird wohl Niemand glauben, nachdem ich aber nicht anders kann, ist es mir lieb, bei dieser Gelegenheit lautgewordenen Missdeutungen entgegenzutreten zu können.»

Hoofdzakelijk gaven de scherpe oordeelvellingen in het *Militär-Wochenblatt*, 1892, N°. 12 en 20 daartoe aanleiding, omdat deze hem niet met feiten of bewijzen weerlegden, maar den ernst en de degelijkheid der behandelde stof langs den weg der verdachtmaking in twijfel getrokken wilden zien door o. a. zonder meer te verklaren: »Schärfer noch, wie der Form in der HOENIG

(1) Tot ons leedwezen moest dit opstel, dat reeds geruimen tijd geleden werd ingezonden wegens gebrek aan plaatsruimte tot heden blijven liggen. RED.

Kritik übt, muss man sich der *Grundlage* gegenüberstellen, auf der er diese *Kritik aufbaut*. Es ist fast durchweg die *Kritik der grauen Theorie*, d. h., die Kritik, die für die Beurtheilung eines Feldherrn nur Zirkel und Karte zur Hand nimmt und nicht mit den tausend Schwierigkeiten rechnet, onder denen der Führer im Felde seine Entschlüsse fasst und ausführt."

Als *iets* onwaar moet worden genoemd, dan is het zeker deze, door geen enkel bewijs gestaafde aanklacht. HOENIG weerlegt haar dan ook volkomen en voegt er zeer terecht aan toe: »Ich habe aus guten Gründen es in meinem Werke unterlassen die »Friktionen" chronologisch anzuführen, dass ich aber von sehr vielen Dingen Kenntniss habe, welche sammt und sonders in den Bereich der »Friktionen im Kriege" gehören, das sollte doch ein militärischer Leser herausfühlen. Wenn ein Tischler ein Möbelstück abliefern, so pflegt er dem Abnehmer nicht sein Handwerkszeug sammt den angehäuften Hobelspänen seiner Werkstatt zu übergeben, sondern das fertige Objekt". Zeker niet een HOENIG, zouden wij geneigd zijn er aan toe te voegen, die altijd getoond heeft eerst ernstig en nauwgezet te onderzoeken voordat hij een oordeel uitspreekt.

Bovendien werd hem verweten bij de beoordeeling van hen, die gedurende de veel bewogen dagen van 16 tot 18 Augustus de opperste leiding in handen hadden, de grenzen der betamelijke piëteit overschreden te hebben.

Inzonderheid wraakte men het, dat hij bij de bespreking van een der belangrijkste punten, namelijk de handelingen van het groote hoofdkwartier, als oorzaak van vele misvattingen *onder meer* — wij cursiveeren, omdat dit door de meeste beoordeelaars te veel uit het oog verloren is — de behoeften, welke de ouderdom des Konings noodzakelijk maakte, heeft genoemd (I, bladz. 9—18).

Zelfs VON SCHERFF, wiens beoordeelende beschouwingen in de *Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine* (Februari 1892) als de zaakkundigste moeten worden aangemerkt, heeft zich daaraan niet weten te onttrekken, waar hij zegt: »Ontegenzeggelijk heeft HOENIG gelijk waar hij als beginsel op den voorgrond stelt, dat, als de bloedige ontknooping op het slagveld nabij is, het hoofdkwartier van den opperbevelhebber op de plaats der handeling aanwezig moet zijn, wil hij de leiding niet uit de hand verliezen. Toen dan ook in den avond van den 18den eene voortzetting van den slag op den 19den werd verwacht, bestond er niet de minste twijfel, dat het groote hoofdkwartier in de onmiddellijke nabijheid moest blijven en werd ook dienovereenkomstig gehandeld. Het schijnt mij daarom zeer gewaagd toe, dat HOENIG den vroegtijdigen terugkeer naar Pont à Mousson, te twee uur 's namiddags van den 17den, wijdt aan »Bedürfnisse des Alters" of verklaart uit »Bequemlichkeits-Motive" en het werpt geen gunstig licht op zijne objectiviteit als geschiedschrijver, als hij de »beweegredenen der handelende personen" afleidt uit zijne subjectieve meening, terwijl de stof, waaruit zij gevonden kunnen worden, in ruime mate ter beschikking staat."

Ook dit oordeel is niet gerechtvaardigd, daar beide Schrijvers ten opzichte van eenzelfde punt een tegengestelde meening zijn toegedaan.

VON SCHERFF namelijk zegt: »Zoolang den 17den nog eenige mogelijkheid bestond, dat de strijd zou worden hervat — tot twee uur 's namiddags — bleef het groote hoofdkwartier op het slagveld; het is aan geen twijfel onderhevig (?), dat de waarschijnlijkheid daarvan na dat tijdstip geheel uitgesloten was, zoodat van af dat oogenblik alleen de gedachte aan den afmarsch der Fransche strijdkrachten in noordelijke richting alle hoogere aanvoerders bezielde.»

HOENIG stelt daar het volgende tegenover :

»De enge voeling, waarin het VIIde Pruisische korps zich met den vijand bevond, het bij het hoofdkwartier duidelijk verneembare vuurgevecht, waarin dit korps gewikkeld was, en de nabijheid der vesting Metz konden licht onberekenbare toestanden in het leven roepen. Hoevele onverwachte gebeurtenissen had men toch sedert den aanvang van den oorlog niet reeds aanschouwd? Weissenburg, Wörth, Spicheren, Colombey en Mars la Tour waren alle buiten de berekening, enkele dezer zelfs tegen den wil der verantwoordelijke leiding ontstaan.

»Bij twee dezer veldslagen en wel de meest gewichtige, te weten Wörth en Mars la Tour, had men ondervonden hoe nadeelig het is, wanneer de leidende personen zich *te ver* achter het marschfront bevinden en dien-tengevolge *te laat* op het slagveld aankomen.»

»In verband met deze ervaringen en het onberekenbare als constant element in de oorlogvoering, met het oog op de nabijheid des vijands en het gevecht, dat nog door het VIIde korps gevoerd werd, gedachtig aan de ervaring hoe dikwerf het zich reeds gestraft had als de leiding der met den vijand in aanraking zijnde strategische eenheden niet te voren geregeld was, en het concrete geval in aanmerking genomen, dat de slagen bij Colombey en Mars la Tour slechts tactische onderdeelen vormden van een grootsch gedachte, strategische operatie, moet het den navorschenden en beoordeelenden geschiedschrijver onbegrijpelijk voorkomen — ik maak daarvan geen geheim en ben ten overvloede door de op mij gerichte aanvallen gedwongen het uit te spreken — dat op een zoo vroegtijdig uur niet alleen het groote hoofdkwartier, maar ook de beide legercommando's de plaats der handeling verlieten, wel is waar, na een operatiebevel voor den 18den uitgevaardigd te hebben — terwijl een veldslag geleverd zou worden — maar dan toch zonder voor eene onverwachte gebeurtenis op den 17den, met betrekking tot de leiding der verzamelde legers, tot het tijdstip dat allen wederom aanwezig konden zijn, ook maar iets bepaald te hebben.»

»Het feit, dat te dien opzichte geen enkele voorziening getroffen werd en desniettemin het opperbevel en de twee legercommando's het slagveld verlieten, nadat men ondervonden had, dat de slag bij Spicheren te twaalf uur in den middag en die bij Colombey zelfs eerst te vier uur 's namiddags ontbrand

was, daagt de critiek als het ware tot het scherpst en nauwgezetst onderzoek uit, dat niet rusten mag voordat de aanleiding tot een dergelijke handelwijze geheel blootgelegd is."

»Van de op Mars la Tour volgende veldslagen begon die bij Gravelotte eerst te twaalf uur en die bij Beaumont niet voor 1 $\frac{1}{2}$ uur in den middag."

»Men kan tegen het vorenstaande niet aanvoeren, dat er geen gevaar bestond, omdat de Franschen tot dat tijdstip zoo weinig offensieven zin hadden betoond. Integendeel, onverpoosd had men zich voor den geest moeten halen, dat een groot gedeelte van het Rijnleger alles in het werk zou stellen om zich aan den vertwijfelden strategischen toestand, waarin het dreigde te geraken, te onttrekken. Daartoe stonden den vijand slechts twee middelen ten dienste, namelijk *de slag* of *de afmarsch*, die beide aan Duitsche zijde de aanwezigheid van de opperste leiding gebiedend vorderden."

»Also ich bitte um sachliche Aufklärung (II, bladz. 33)."

VON SCHERFF betwijfelt dus de waarschijnlijkheid, dat op den 17den, na twee uur in den middag, nog een ernstig samentreffen met den vijand plaats had kunnen vinden en meent, dat het den 18den nog mogelijk geweest zou zijn BAZAINE in te halen en tot een slag aan de Orne te dwingen, of ten minste van de voordeelen der eenmaal gewonnen binnenlijn derwijze gebruik te maken, dat de over Briey afmarcheerende tegenstander nog in noordwestelijke richting zou kunnen worden geflankeerd.

HOENIG daarentegen is van oordeel, dat men den 17den op genoemd tijdstip nog in volslagen onzekerheid verkeerde of in den loop van den dag nog een botsing volgen zou en men dus door het verlaten van het slagveld, na een operatiebevel voor den 18den uitgegeven te hebben zonder eigenlijk iets van den vijand te weten, niet op alle eventualiteiten was voorbereid. Bovendien zouden de Franschen, als zij hun afmarsch hadden voortgezet, de Orne den 17den overschreden en den 18den een zoo grooten voorsprong verkregen hebben, dat zij door den bevolen marsch in geconcentreerde orde (zie bladz. 254) met geen mogelijkheid meer achterhaald hadden kunnen worden (1), waarmede aan alle strategische berekeningen van het Duitsche hoofdkwartier de bodem ingeslagen zou zijn. Evenals bij Münchengrätz, ten jare 1866, de beide Oostenrijksche korpsen, zou hier BAZAINE's hoofdmacht eenvoudig zijn ontsnapt.

Valt daartegen iets in het midden te brengen? Wij gelooven het niet, want zelfs een hernieuwde strijd was niet uitgesloten geweest, daar 's middags om vier uur vijandelijke korpsen, het 4de en 6de, zich niet verder dan 6 KM. van de Duitsche voorposten verwijderd en in gevechtsvaardigen toestand bevonden, en als de Schrijver vervolgt: »Ich lasse mich gern

(1) Dit wordt bewezen door de opstelling van het IIde leger te 9 uur in den morgen van den 18den, met den linkervleugel (XIde) bij Jarny en met den rechter- (IXde) bij Caultre Ferme, terwijl het centrum, door herhaalde marschkruisingen opgehouden op dat oogenblik eerst van Mars la Tour — 7 $\frac{1}{2}$ KM. zuidelijk van eerstgenoemde plaatsen gelegen — in noordwestelijke richting oprukte.

belehren, allein mir ist kein Fall in der Kriegsgeschichte bekannt dass ein Hauptquartier sich zu einer Stunde vom Platze der Handlung entfernt hätte, seit welcher vollständig Zeit gewesen wäre eine Schlacht zu schlagen und zu . . . . verliezen" (II, bladz. 34), daar wekt het onze bevreemding, dat hij, ongeacht zijne groote belezenheid, Marengo over het hoofd ziet, dat hier geheel van toepassing is en ter versterking van zijn pleidooi had kunnen dienen. Daar verlaat de Oostenrijksche Veldmaarschalk MELAS uit »Bequemlichkeits-Rücksichte" des namiddags twee uur het slagveld, waarop hij eene zege bevochten had, de vervolging aan Zach en Kaim overlatende. Om vier uur 's namiddags evenwel kwam de terugtocht aan Fransche zijde, welke over meer dan $7\frac{1}{2}$ KM. was voortgezet, door de aankomst van de divisie Desaix en de cavalerie-brigade RIVAUD te San Giuliano tot staan, waarop de strijd hernieuwd ontbrandde, de Oostenrijkers, die op zulk een keer in de omstandigheden niet in het minst voorbereid waren, na een hardnekkig gevecht teruggeworpen werden en de overwinning ten slotte te zeven uur in den avond door de herovering van Marengo aan BONAPARTE bleef.

Wat voorts door beide Schrijvers wordt gereleveerd, namelijk, dat ongeacht den geringen afstand, welke het hoofdkwartier gedurende acht lange en even zoovele bange uren van de beide legercommando's scheidde, geen mondeling overleg heeft plaats gehad, is al even curieus als de redenen, die daarvoor worden opgegeven. Van hoogerhand toch werd dit niet raadzaam geoordeeld, omdat men wrijvingen, uit wederzijdsche »Abneigung" voortspuitende, vreesde, die eer een kwaden dan een goeden invloed van een samenkomst deden verwachten.

Hoe die toestanden waren, leert HOENIG ons, waar hij openlijk durft te zeggen :

»Das Verhältniss des Generals VON STEINMETZ zum Prinzen FRIEDRICH KARL war derart, dass es rätlich erschienen sein mag, ihr persönliches Zusammentreffen zu vermeiden. Das Verhältniss zwischen MOLTKE und STEINMETZ einerseits und zwischen MOLTKE und FRIEDRICH KARL andererseits dürfte sich davon nicht wesentlich unterschieden haben (II, bladz. 18)."

Dat zelfs onder dergelijke omstandigheden als hier, waar het bestaan van twee volken op het spel stond, de menschelijke kleingeestigheid een dergelijken invloed kan oefenen, wekte onze verbazing. Wel wisten wij, dat er een zekere verkoeling bestond tusschen de hoofdpersonen dezer drie groepen, welke ten slotte, na het voorgevallene te Corny, met STEINMETZ' verbanning van het operatietooneel geëindigd is, maar nooit zouden wij aan dergelijke afmetingen hebben gedacht, die een verschil van meening of opvatting van karaktervolle, wetenschappelijk ontwikkelde mannen tot een eenvoudige krakeel deed zinken, waartegen zelfs de tegenwoordigheid van den grijzen monarch niets scheen te vermogen. Het deed ons denken aan de cynische woorden van BAZAINE, toen het kanonvuur bij Spicheren in hevigheid

toenam en de aanvragen om versterking van de zijde van FROSSARD dringender werden, en hij tot den hem omringenden staf zeide: »Eh bien, voilà le professeur qui reçoit une leçon!»

Toch is er ten opzichte van dit punt iets duisters blijven bestaan. HOENIG verklaart, dat geen der beide legercommandanten een persoonlijk onderhoud met het groote hoofdkwartier heeft gehad, terwijl wij meenden, dat Prins FREDERIK KAREL daarmede wel in persoonlijke gedachtenwisseling getreden is en men dit ook uit VON DER GOLTZ's *Operationen der II. Armee*, bladz. 108—119, kan opmaken, waar het aan den invloed van dit onderhoud wordt toegeschreven, dat MOLTKE van zijn voornemen, om nog den 17den tot het verkrijgen van eene beslissing voorwaarts te rukken, heeft afgezien. Doch hoe het zij, zooveel is zeker, dat onder de gegeven omstandigheden ook een dergelijk onderhoud — al hechten wij daaraan dezelfde hooge beteekenis als de Schrijver — geen nadere bouwstoffen zou hebben geleverd voor een juistere waardeering van den toestand aan 's vijands zijde, omdat de organen, die ze zouden hebben kunnen verschaffen, niet in werking waren gesteld. Zelfs na de openbaringen van FRITZ HOENIG en de daardoor in het leven geroepen polemiek zijn wij niet wijzer geworden aangaande het onverklaarbare feit, dat bij zoo groote nabijheid des vijands — men had toch in elkaars gezicht overnacht — de voeling derwijze verloren is kunnen gaan, dat MOLTKE te elf uur voormiddags met enkele generale-stafofficieren van Flavigny in de richting van Rezonville vooruitging om zich eenigermate op de hoogte te stellen van de handelingen, welke aan de zijde des tegenstanders sedert zes uur in den morgen verricht waren, doch.... onverrichter zake terugkeerde, omdat een enkel individu van uit een enkel punt niet datgene vermocht te onderscheiden, wat het grootste gedeelte der cavalerie over een meer dan 15 KM. breed front had moeten observeeren.

In het algemeen was de strategische veiligheidsdienst tot den 16den hoogst onvolkomen waargenomen, maar hier valt dit in het bijzonder op, omdat men slechts had behoeven te volgen en nog niet eens van zeer nabij, daar de zware, hoog in de lucht zwevende stofwolken de richting, waarin de verschillende Fransche colonnes haren terugtocht verrichtten, op grooten afstand zouden hebben verraden.

Deze toestanden schetsende, zegt het Stafwerk (bladz. 658 en 659): »Während man in dieser Weise vor dem rechten Flügel der II. Armee in fortdauernder Berührung mit dem Feinde war, wurde vor dem linken Flügel und nach Norden hin die Fühlung mit demselben immer loser, bis sie zuletzt ganz verloren ging». Het laat daarop ter vergoelijking volgen: »zur Erklärung dieses Umstandes muss man sich vergegenwärtigen dass in den frühesten Morgenstunden — warum geschiedde het dan niet nadat de toestanden zich juister teekenden? — auf Preussischer Seite ein Vorgehen der Franzosen erwartet wurde und sich die Anordnungen daher im Wesentlichen darauf beschränkten einen Angriff beugnen zu können.»

Dat dit tactisch zoo min als strategisch mag worden gebillijkt, zal wel geen tegenspraak ondervinden, omdat men ook aan de zijde der verdediging gegevens aangaande den tegenstander verlangt; maar aangenomen, dat de omstandigheden, waarin men des morgens vroeg verkeerde, het initiatief derwijze aan banden hadden gelegd, zoo blijft de vraag, waarom in den loop van den 17den en in den ochtend van den 18den geen maatregelen genomen werden, welker verwaarloozing aan Fransche zijde in datzelfde stafwerk en ons inziens volkomen terecht wordt gegispt.

Dat werkelijk in dien zin onvoldoende arbeid werd verricht, spreekt overtuigend uit hetgeen op bladz. 673 over den toestand op den 18den voormiddags wordt gezegd. Daar leest men: »Während vor der Front der II. Armee in Folge der geschilderten Verhältnisse die Berührung mit dem Feinde vorläufig aufgehört hatte. . . . enz., enz.

MOLTKE zegt trouwens zelf (1): »Die bis Mittag — van den 17den — von der Kavallerie eingehenden Meldungen waren zum Theil widersprechend; sie liessen nicht erkennen, ob die Franzosen sich bei Metz versammelten oder ob sie auf den beiden noch freien Strassen über Etain und Briey sich zurückzogen.»

Resumeerende komen wij ook hier tot de slotsom, dat, niettegenstaande men den 16den in enge voeling met den vijand op het slagveld had overnacht en deze den 17den tusschen de wegen van Mars la Tour en Auboué in een sector van slechts 14 KM. straal manoeuvreerde, de voeling op zoodanige wijze verloren was gegaan, dat men in den morgen van den 18den, toen de voorwaartsche beweging aanving, niet wist waar hem te zoeken en om elf uur voormiddags nog onkundig was tot waar zijn rechtervleugel zich uitstreckte.

Behalve de Saksische cavalerie — welke te Parfondrupt aan den straatweg Metz—Conflans—Etain stond en bij herhaling meldde, dat op deze marschlijn, behalve enkele vluchtelingen niets van een vijandelijken afmarsch in westelijke richting te bespeuren was — en een klein gedeelte der garde-cavalerie, lag de geheele ruitery achter het front der korpsen in eerste linie werkeloos in bivak of kwartier. Dat het groote hoofdkwartier daarmede onbekend was, kan haast niet worden aangenomen, tenzij het door dezelfde onjuiste melding op een dwaalspoor werd gebracht, als wij zoo vele jaren later, door de mededeeling, voorkomende op bladz. 121 van de »Operationen der II. Armee,» luidende: »Vorn befand sich die Sächsische Cavallerie-Division, die Kürassier-Brigade des Garde Corps, die Grossherzoglich Hessische Cavallerie-Brigade, sowie die Divisions-Cavallerie-Regimenter von 5 Infanterie-Divisionen.»

Zeker is het evenwel, dat zoomin door het groote hoofdkwartier als door de legercommando's bevelen gegeven zijn, zooals de Napoleontische oorlogvoering ze bij de vervolging van een geslagen vijandelijke legermacht ten voorbeeld heeft opgeteekend. Zoo leest men in den brief van den Major-

(1) *Geschichte des Krieges von 1870—71*, bladz. 47 en 48.

Général aan MURAT, gedateerd: Jena, 15 Oct. 1806, 5 heures et demie du matin : »Je vous prévien, mon Prince, que l'Empereur donne l'ordre à M. le Maréchal DAVOUT de retourner à Naumburg et au Maréchal BERNADOTTE de couper la route de Weimar à Naumburg à mi-chemin. Quand à la direction qu'a prise l'ennemi, tout porte à penser que c'est sur Erfurt, car l'ennemi devant vouloir se retirer sur Magdeburg, c'est sa route; mais il n'y a que votre cavalerie, qui puisse donner des renseignements précis là-dessus. Il faut donc que, le plus tôt possible, vous vous mettiez en marche avec la cavalerie pour vous diriger sur Erfurt, vous en dirigerez une partie sur Buttelstadt."

Deze vingerwijzing strookt geheel met een der *Maximes de guerre* van den grooten Keizer, waar hij zegt: »Aussitôt que le commandant en chef est averti que la bataille est terminée, que l'ennemi est en retraite, il cherche à démêler *le point de réunion de l'adversaire et les routes qu'il prendra pour l'atteindre*, donne ses instructions au chef de la cavalerie et aux commandants des corps d'armée qui ont le moins souffert pour placer leurs troupes à proximité de ces routes, afin qu'elles commencent leur mouvement le plus tôt possible, l'infanterie soutenant la cavalerie. Celle-ci, qui a annoncé la retraite, doit avoir des patrouilles en mouvement toute la nuit pour s'efforcer de ne pas perdre les traces de l'ennemi. Le commandant en chef indique bien la direction la plus probable de la retraite de l'ennemi, *mais il n'y a que la cavalerie qui puisse donner des renseignements précis là-dessus.*"

Dat ook zijne maarschalken van deze beginselen geheel doordrongen waren, spreekt o. m. uit het vervolgingsbevel, dat SOULT in den avond van den 15den October 1806 aan zijne cavalerie gaf, hetwelk den volgenden inhoud had: »Vous devez porter des partis sur toutes les routes que les ennemis ont prises en partant de Schwerstädt, mais observez que les partis, qui prendraient la route du centre soient les plus forts, et laissez à Schwerstädt, qui est le point de départ des 3 routes, un escadron pour protéger ceux qui ont besoin de secours."

»Le Colonel JACQUINOT avec deux escadrons du 11e régiment ira jusqu'à Colléda."

»Avec le 16e vous (MARGARON) prendrez la route de droite qui conduit à Erfurt et le Général GUYOT conduira le 8e de hussards aussi sur Erfurt par la route de gauche."

»L'armée prussienne est dans la déroute la plus complète et il suffit de montrer des têtes de colonne sur toutes les directions qu'elle a prises pour en augmenter le désordre, la fatiguer et l'obliger à abandonner une partie de son artillerie et de ses équipages."

»Il est aussi fort important de faire le plus possible de prisonniers, mais on ne doit pas se compromettre ni s'exposer à être ramené. Talonner l'ennemi sans cesse, ne pas le perdre de vue et le mettre souvent dans le cas de s'arrêter pour se défendre; ainsi il se fatiguera, sa marche sera

retardée et l'armée aura le temps d'avancer pour le combattre et achever de le détruire."

De volledigheid dezer instructiën, zoomede de daarop volgende onvermoeide werkzaamheid der geheele cavalerie, waaraan die van het V. en I. armeekorps evenzeer deelnam, steken scherp af bij de volslagen afwezigheid van bevelen voor de cavalerie en de algeheele werkeloosheid aan Duitsche zijde op den 17den en in den morgen van den 18den Augustus 1870.

Hoe komt het, dat op den 17den de tijd van 6 uur 's morgens tot 2 uur 's namiddags niet beter besteed en de voorhanden cavalerie geheel ongebruikt gelaten werd om licht te verschaffen en de grondslagen te leveren voor de te nemen beschikkingen?

Hoe is het mogelijk, dat daaraan niet is gedacht, terwijl de afmarsch des vijands van uit de stelling, welke het IXde, IIIde en Xde korps innamen, met het bloote oog kon worden gezien, totdat de golvingen en bedekkingen van het terrein die bewegingen aan de rechtstreeksche waarneming onttrokken en dus de vraag: »in welke richtingen en tot waar gaat hij terug," als onwillekeurig zich aan de gedachte moest opdringen?

Hoe kan het worden verklaard, dat, toen men het operatiebevel samenstelde, dat de duidelijkste sporen draagt van de verlegenheid, waarin men zich tengevolge van de onbekendheid met de toestanden aan 's vijands zijde bevond, de behoefte aan nadere opheldering niet tot maatregelen in dien zin heeft geleid?

Ziedaar een aantal vragen, waarop wij nog altijd het antwoord schuldig moeten blijven en dat nog wel, niettegenstaande de aanmaningen om van de cavalerie een oordeelkundiger gebruik te maken, welke door den chef van den generalen staf te voren gegeven waren, aan duidelijkheid niets te wenschen overlieten. HOENIG brengt ons zelfs eenigszins op een dwaalspoor, waar hij, chronologisch eene onjuistheid begaande (II, bladz. 23), zegt: »Erst nach der Schlacht von Gravelotte wies MOLTKE die Oberkommando's der Armeen an: »Kavallerie weit voraus!"

Deze aanwijzing dateert toch van vroeger en komt voor de eerste maal voor in het telegraphisch bevel van den 10den met de woorden: »Kavallerie weit vor!" en daarna in het operatiebevel van den 13den, 's avonds 9 uur uit Herry dateerende, waar MOLTKE schrijft: »Die Kavallerie beider Armeen ist möglichst weit vor zu schieben."

Zeer terecht zegt VON SCHERFF dan ook — en het kan niet genoeg herhaald worden —: »Die Kavallerie-Divisionen müssen auch dann vor der Front der Armee vertreten bleiben, wenn sie in ihrer Masse schon hinter dieselbe haben zurückgenommen werden müssen; das ist *richtige Initiative*, welche um so bessere Resultate fördern wird, je mehr man sich in der Kavallerie gegenwärtig hält, dass eine *marchierende* Armee nur durch eine *Patrouillen-Kette*, eine *stehende* nur durch *Offiziers-Patrouillen* richtig beobachtet werden kann."

»Dort bildet die *Masse* der Nachrichten, hier das *sachverständige Urtheil* des Beobachters den taktischen Massstab für den Wert der Aufklärung; nur auf *jenem* *ersteren* Wege erfährt man sicher bis zu welcher Linie der Gegner vor- oder zurückgegangen ist — en waar zich het hoofd en de staart der colonne bevinden —; nur auf *diesem* *letzteren* Wege kann man seine Breitenausdehnung (Flügel) feststellen.”

Zet men voor »Kavallerie-Divisionen” »verkennende cavalerie” en voor »Armee” »legerafdeeling” in de plaats, dan gelden deze beginselen voor elke uit de vier wapens bestaande afdeeling onder alle omstandigheden, zoodat hare vermelding ook ons nog ten goede kan komen.

Niettegenstaande men dus aan Duitsche zijde volmaakt in het onzekere verkeerde, waar den vijand te zoeken, die vóór het front verdwenen was, gevoelde het opperbevel, alvorens het slagveld te verlaten en naar Pont à Mousson, waar het hoofdkwartier was achtergebleven, terug te keeren, blijkbaar behoefte bevelen voor den volgenden dag uit te reiken, die in algemeenen zin althans tot richtsnoer konden dienen. Zij luidden: »Die II. Armee wird morgen, den 18 August, um 5 Uhr früh antreten und mit Staffeln vom linken Flügel zwischen dem Yron- und Gorze-Bach (im Allgemeinen zwischen Ville sur Yron und Rezonville) vorgehen. Das VIII. Armeekorps (I. Armee) hat sich dieser Bewegung auf den rechten Flügel der II. Armee anzuschliessen. Das VII. Armeekorps wird Anfangs die Aufgabe haben die Bewegung der II. Armee gegen etwaige feindliche Unternehmungen von Metz her zu sichern.”

»Weitere Bestimmungen seiner Majestät des Königs werden von den Massnahmen des Feindes abhängen.”

»Meldungen an seine Majestät gehen zunächst nach der Höhe südlich Flavigny.”

Uit dit bevel en wel voornamelijk uit de laatste alinea spreekt duidelijk, dat men den vijand in noordelijke richting en zeer nabij vermoedde, wat ook nog uit de bevelen van den commandant van het II. leger gelezen kan worden, waar hij schrijft: »Der Vormarsch hat nicht in langen Marsch-Colonnen, sondern mit in sich massirten Divisionen zu erfolgen, die Corps-artillerie zwischen die beiden Divisionen. Es handelt sich zunächst nur um einen Vormarsch von einer kleinen Meile, um die nördliche Strasse auf Verdun zu occupiren. Ueber Mittag wird geruht werden.”

Deze opvatting nu komt ons onbegrijpelijk voor, daar de Franschen, zoo zij werkelijk den terugtocht in noordwestelijke richting hadden aanvaard, de Orne den 17den zeker overschreden en in plaats van één Duitsche mijl er minstens drie afgelegd zouden hebben, welke afstand den 18den door een vroegtijdigen afmarsch nog zou zijn vergroot, zoodat zoomin de formatie waarin, als de afstand waarover men zich aan Duitsche zijde dacht te verplaatsen er toe zouden hebben kunnen bijdragen hen te achterhalen.

Toch noemt HOENIG dit operatiebevel een kunstwerk. De beschouwingen,

welke hij aan den inhoud daarvan vastknoopt, zijn, dat moeten wij erkennen, scherpzinnig gedacht; toch meenen wij de opmerking niet achterwege te mogen laten, dat waar hij ettelijke bladzijden noodig oordeelt om den lezer langs den weg der redeneering te overtuigen, dat dit bevel, alhoewel vorm, inhoud en redactie schijnbaar onvolledig zijn, toch alles bevatte, wat noodig was en in alles voorzag, hij te hooge eischen stelt aan het analyseerend talent van hen, die *in oorlogstijd* een dergelijk bevel moeten verstaan en uitvoeren. Wij zijn van oordeel, dat, naast korthed, duidelijkheid een van de eerste vereischten van een goed geredigeerd bevel moet zijn en wel een duidelijkheid die niets te wenschen overlaat, voor geen tweeledigen uitleg vatbaar is en scherp op den voorgrond stelt, wat men bereiken wil. Waar zulks niet het geval is, of zelfs maar de geringste twijfel overblijft, daar heeft men recht van onvolledigheid te gewagen.

Bovendien mag niet uit het oog verloren worden, dat de omstandigheden, waaronder dergelijke bevelen gelezen en door zelf uit te reiken dispositiën tot een begin van uitvoering moeten worden gebracht, zich in den regel allerminst tot een dergelijk spitsvondig onderzoek leenen, waarbij de beteekenis van elk woord gewikt en gewogen, de bedoeling van elken zin in verband met voorafgaande of volgende gegist en de opdracht aldus niet gelezen maar ontcijferd moet worden. Integendeel de duizendvoudige bemoeiingen, waarmede een dergelijk commando te velde belast is, de vele wrijvingen van allerlei aard die buitendien overwonnen moeten worden, vragen dringend korthed, duidelijkheid en logische rangschikking der stof.

Het operatiebevel trok onze aandacht ook nog in een anderen zin en wel met betrekking tot het VIIIste korps. Zoowel HOENIG als VON SCHERFF beweren, dat dit korps tijdelijk aan het opperbevel van het Iste leger onttrokken en ook zelfs den 18den daaraan niet teruggegeven is. Eerstgenoemde zegt dienaangaande zelfs: »Aus dem unbestimmten Verhältniss des VIII. Armeekorps mag es sich dann erklären, dass General VON GOEBEN während der ganzen Schlacht eine vollständig selbständige Rolle in unmittelbarer Nähe des Hauptquartiers und des Oberkommando's der I. Armee spielte (I, bladz. 110).»

Daargelaten, dat deze zelfstandigheid niet bestaan heeft en VON GOEBEN herhaaldelijk bevelen van VON STEINMETZ gekregen en ook opgevolgd heeft, lijkt ons de slotsom, waartoe beide Schrijvers kwamen, onjuist. Voor zoover de bronnen strekken, die wij raadplegen konden, is er geen sprake geweest van onttrekken van het VIIIste korps aan het Iste en het toedeelen daarvan aan het IIde leger. De bevelen van Prins FREDERIK KAREL laten te dien opzichte evenmin twijfel bestaan, daar zij dit korps in het geheel niet noemen en alleen aangeven, dat de eigen rechtervleugel er verband mede onderhouden moest. Doch wat in dezen de beslissing aanbrenge, zijn wel de woorden, die aan het eigenlijk bevel van den 18den, 's morgens vier uur uit het hoofdkwartier afgezonden, voorafgingen en door beide Schrijvers over

het hoofd gezien schijnen te zijn, namelijk: »dass in den Commandoverhältnissen der I. Armee eine Aenderung nicht eingetreten sei,» welke uitdrukking een antwoord vormde op STEINMETZ's klacht, dat het VIIIste korps eigenlijk aan zijn gezag onttrokken was. Ook MOLTKE's aanwijzing in datzelfde bevel, dat »die Verbindung des VII. Armeekorps mit dem VIII. nur *nach vorn* gesucht werden musste» wijst er op, dat hij ook het Iste leger bijeengehouden wenschte te zien. Het is toch niet uitgesloten, dat onderdeelen van eenzelfde krijgsmacht verschillende opdrachten te vervullen hebben, die beide het einddoel bevorderen kunnen.

Dat GOEBEN zich alles behalve zelfstandig heeft gevoeld, kan ook nog worden afgeleid uit hetgeen HOENIG in II, bladz. 10 en 11 aanhaalt als voorbeeld van gehoorzaamheid bij de opvolging van strikte bevelen. Men leest daar: »Der General VON STEINMETZ hatte dem General VON GOEBEN den Befehl gesandt, die 32. Infanteriebrigade einzusetzen. Als GOEBEN den Befehl erhielt, war er, vom langen Sitzen im Sattel ermüdet, abgestiegen, und wie es so seine Gewohnheit war, schlenkerte er, die Hände auf dem Rücken, auf der grossen Strasse von Gravelotte auf und ab. Der General VON STEINMETZ bemerkte dass GOEBEN seinen Befehl nicht befolgte und ritt an GOEBEN heran. »Haben Eure Excellenz meinen Befehl nicht erhalten?« redete STEINMETZ GOEBEN an. GOEBEN antwortete: »Ich habe ihn erhalten.« Darauf STEINMETZ: »Werden Eure Excellenz ihn nun ausführen oder nicht?« GOEBEN antwortete: »Excellenz, ich *überlege* eben, ob ich meine letzte Brigade *jetzt* aus der Hand geben darf und vor allen Dingen in *dieser* Richtung.« Darauf fuhr der General VON STEINMETZ fort: »Excellenz, ich befehle es Ihnen» und nunmehr ertheilte GOEBEN, wengleich mit Widerstreben, — dit kwam ons inziens niet te pas — Befehl zum Antreten.»

Minder juist schijnt ons voorts VON SCHERFF's bewering, dat voortaan een persoonlijke verkenning van den opperbevelhebber slechts bij hooge uitzondering mogelijk en doeltreffend kan zijn en zich doorgaans tot locale bijzonderheden zal moeten bepalen.

In dit opzicht scharen wij ons geheel en al aan de zijde van FRITZ HOENIG, die het tegendeel beweert en zich daarbij op NAPOLEON's handelwijzen beroept.

Waarom zou zij bij Gravelotte-St. Privat, waar het vijandelijk slagfront eene uitgebreidheid van 13 à 14 KM. had, niet mogelijk zijn geweest, terwijl NAPOLEON bij Austerlitz, dat der Russen en Oostenrijkers, hetwelk het eerstgenoemde nog in uitbreiding overtrof, den 1sten December 1805 persoonlijk over zijne geheele uitgestrektheid verkende?

Bij Dresden waren de afstanden nog grooter.

Een behoorlijke leiding van den slag en vooral een zorgvuldige samenstelling van het aanvals- of verdedigingsbevel daartoe, vraagt toch ook nog naar iets anders dan de bloote opgave, waar de vijand staat en tot waar zijne vleugels zich uitstrekken, te meer daar tactische details, waarop men

voor deze en dergelijke handelingen vertrouwen kan, zelfs niet van de beste kaarten te lezen zijn.

»Denkt man sich NAPOLEON, nach den Vorbildern von Jena (1), Borodino und Dresden, in die Lage des deutschen Oberfeldherrn versetzt, so kann man sicher sein, dass die Nachricht von der Schlacht des 16. August ihn bei Zeiten am 17. etwa nach Rezonville gerufen hätte, um von da aus den Standpunkt zu wechseln, selbst zu sehen, die beiden Armeebefehlshaber zu sich zu bescheiden und nach Feststellung des Ungewissen den [Schlachtbefehl zu diktieren. Da während des Aufmarches der rechte, deutsche Flügel gefährdet werden konnte, so würde NAPOLEON während desselben nicht von diesem Platze gewichen sein, Meldungen wären gekommen und gegangen; er wäre auf irgend einem Punkte des rechten Flügels während der Nacht vom 17. zum 18. August am Feinde geblieben, am 18. in aller Frühe, etwa um 5 Uhr, wieder im Sattel gewesen, um die Dinge dem rechten, deutschen Flügel gegenüber zuerst zu beobachten, von da denselben in nördlicher Richtung zu verfolgen und alles zu ergänzen und zu übersehen zu versuchen, was ihm etwa bis dahin noch ungewiss gewesen wäre.»

»Als dann hätte der Kaiser wahrscheinlich seinen letzten Befehl entsprechend ergänzt oder verändert und für sein Hauptquartier etwa die Gegend von Verneville bestimmt für die Schlachtleitung. Alles das hätte keine sonderliche Anstrengung verursacht, der Beweis liegt in den relativ kleinen Entfernungen, den vielen und guten Wegen, dem guten Wetter, dem trockenen Boden und den vielen Punkten, von welchen aus, ohne sich besonderer Gefahr auszusetzen, Einblick in die feindliche Stellung möglich war.»

»Ohne die Aufwendung einer einzigen Schwadron hätte NAPOLEON unter den obwaltenden Verhältnissen um 7 Uhr Morgens am 18. August gewusst, ob und welche Veränderungen seit seiner letzten Auffassung der Lage (17. Mitternacht) eingetreten wären, und das Hauptquartier wurde von nun ab »wie fest gemauert in der Erde« am richtigen Punkt (bei Verneville) verblieben sein, etwa bis zu der Zeit, da bei St. Privat sich die Entscheidung zuspitzte. Diesem Flügel nahe zu sein, nachdem für den rechten (Drehpunkt) die Massnahmen in die Bahnen geleitet, würde NAPOLEON als nothwendig erachtet haben (I, bladz. 10 en 11).»

Het bovenstaande klinkt toch wel wat heel anders, dan von [SCHERFF's critiek daarop, dat »ein solches persönliches Abjagen von Meilen keinen vernunftigen Sinn hat« en dat »es ebenso möglich war, dass man sich auf der Suche (?) verritt und im entscheidenden Augenblick (hier is de Schrijver met zichzelf in tegenspraak, want hij verwachtte den 17den geen beslissing meer) an entscheidender Stelle nicht anwesend war.»

Bovendien spreekt HOENIG beslist van den aanval op een voorbereide

(1) »Tâchez d'être de votre personne ce soir à Jéna, pour être à la reconnaissance que l'Empereur fera ce soir sur l'ennemi.« Ordre au Maréchal Ney.

verdedigingstelling (I, bladz. 17), in welk geval er zeker niets tegen zijne bewering te zeggen valt.

Geldt de persoonlijke waarneming van den opperbevelhebber voor legermachten als de hier besprokene ons inziens als beginsel, voor kleinere, zooals wij slechts in het veld vermogen te brengen, moet zij een dringenden eisch worden genoemd. Waar BOGUSLAWSKI de handelingen van de onderbevelhebbers in den slag bij Spicheren bespreekt (1) en inzonderheid hun initiatief en doorzicht roemt, zegt hij ten slotte: »Ihren Truppen am frühen Morgen vorausreitend, mit *eigenen* Augen sehend, hatten sie ein richtiges Bild der Lage gewonnen und waren sie im Stande richtig zu handeln.» Ook uit hetgeen de 41ste infanterie-brigade bij Wörth overkwam, welke de voorhoede van het XIde korps vormde, na eigenmachtig de Sauer overschreden te hebben, blijkt overtuigend hoe doelmatig het is, als de commandant zich bij de voorhoede bevindt. BOGUSLAWSKI zegt dienaangaande op bladz. 36 van zijne *Neue Studien über die Schlacht von Wörth*:

»Ik heb dit steeds als een beginsel op den voorgrond gesteld, dat mij veeltijds bestreden werd, maar is het dan niet duidelijk, dat de commandant in de eerste plaats *zelf* moet zien, dat alle meldingen op die wijze sneller bij hem inkomen en dat hij het ontijdig aangaan van het gevecht verhinderen kan?»

»De theorie: »men late ieder zijn gang gaan en grijpe niet in de bevoegdheid der onderbevelhebbers in», klinkt zeer fraai, maar heeft toch ook hare grenzen en juist bij den aanvang van den strijd, dus op het oogenblik, dat daaraan *karakter* en *richting* gegeven moeten worden, is zij in negen van de tien gevallen niet te gebruiken.»

»Nog eens, NAPOLEON zag steeds *zelf* en juist dit was een van de voorname oorzaken van de groote uitkomsten, die hij verworven heeft.»

Ware de Generaal VON BOSE, commandant van het XIde korps, aan het hoofd van den hoofdtroep der voorhoede geweest, dan zou aan deze het gevoelig échec bespaard zijn gebleven, dat zij nu geleden heeft.

Hetzelfde geldt voor den Generaal VON WERDER ten opzichte van de 2de Wurtembergsche brigade VON STARKLOFF, die, op Reichshoffen gedirigeerd om 's vijands terugtochtslijn af te snijden, eigenmachtig van de gegeven opdracht afweek en bij Eberbach naar het noorden afboog, toen uit het gevecht terugkeerende gewonde officieren en minderen den toestand aldaar als hoogst ernstig afschilderden.

Een schitterend voorbeeld, hoe de commandant, zoo hij zich op de plaats bevindt waar hij behoort, zelfs reeds met den vijand in gevecht gewikkelde troepen tot hun plicht weet te roepen, vindt men op den 18den Augustus bij het XIIde korps. Daar ging de 47ste infanterie-brigade, nadat St. Marie genomen was, uit eigen beweging in de richting van Roncourt ten aanval

(1) *Die Entwicklung der Taktik von 1870 bis zur Gegenwart*. II. Theil, bladz. 53.

voorwaarts, niettegenstaande, zooals bekend is, het XIIde korps eerst door het ravijn van Habonville naar Auboué marcheeren en dan in oostelijke richting afbuigen moest om daarna tegen den Franschen rechtervleugel in te zwenken. Nauwelijks wordt dit door den divisiecommandant bemerkt of hij zendt aan deze brigade den last op hare schreden terug te keeren en zich nabij St. Marie te verzamelen, alhoewel vier van de zeven bataljons reeds in een vuurgevecht met den vijand gewikkeld waren. Ongeacht de bezwaren en de verliezen, waarmede dit noodzakelijkerwijze gepaard ging, werd dit bevel onmiddellijk uitgevoerd. De hoogere leiding zag zich hiertoe genoodzaakt, omdat zij anders slechts de keuze had om, óf de brigade aan zichzelf over te laten, in welk geval een bloedig échec was te voorzien, óf het armeekorps in een richting in gevecht te brengen, welke niet met de voornemens en de gevechtstoestanden overeenkwam.

Het is daarom dan ook, dat wij er met een enkel woord op willen wijzen, dat bij ons de bevelhebbers, de divisiecommandanten inclus, doorgaans te ver naar achteren zijn. Zelfs bij marschen, gedurende welke men eene ontmoeting met den vijand verwacht, worden zij in den regel aan het hoofd der hoofdcollonne aangetroffen. Het gevolg daarvan is, dat zij zich op het vernemen van de eerste kanon- of geweerschoten in snellen gang naar voren begeven om het punt te bereiken vanwaar eigen waarneming mogelijk is, doch dan meermalen te laat komen, terwijl de inspanning en opwinding, door zulk een snellen rit in het leven geroepen, schade veroorzaken aan de kalmte, zelfbeheersching en fysieke kracht van den leider, terwijl dit naar voren ijlen niet nalaat invloed te oefenen op den moreelen toestand van den troep, die wordt achterhaald en gepasseerd.

Voegt men daaraan toe, dat de berichten een minder langen weg hebben af te leggen, waardoor tijds- en krachtsbesparing verkregen wordt en dat de leider van meet af aan den ontwikkelingsgang van het gevecht gadeslaat en bijgevolg beheerschen kan, dan mag het veeltijds aangevoerde bezwaar, dat de vrijheid en zelfstandigheid van den voorhoedecommandant daardoor te veel aan banden zouden worden gelegd, niet te zwaar wegen. Dit bezwaar wordt bovendien door ons niet gedeeld, want in plaats van dezen aanvoerder in de vervulling van zijne taak te belemmeren of te bemoeilijken, zou de aanwezigheid van den hoogsten leider ons inziens het zelfvertrouwen moeten verhoogen, als beiden ten minste hunne positie begrijpen en de geschiktheid voor de vervulling daarvan bezitten.

De schroom, welke de tegenwoordigheid van hoogere aanvoerders somtijds op de lagere bevelvoering oefent, en de zucht welke zich alsdan bij deze openbaart om zich bij het geven van bevelen of het nemen van besluiten aan hunne nabijheid te onttrekken — welke gevoelens niet zoozeer aan onafhankelijkheidszin of drang tot eigenmachtig handelen toegeschreven moeten worden, dan wel aan gebrek aan zelfvertrouwen, als gevolg van gemis aan kennis en karakter — schijnen ons in de meeste gevallen even

misplaatst, als de neiging der hoogere leiding om in de bevoegdheid der onderbevelhebbers in te grijpen, wanneer daartoe niet de geringste aanleiding of noodzakelijkheid bestaat, welke neiging wederom uit een zeker gevoel van wantrouwen in de bekwaamheid en geschiktheid van laatstgenoemden voortspuit.

Ook werken de eigenaardige toestanden bij vredesmanoeuvres in dezen zin ongunstig, zoodra het den schijn heeft alsof deze meer dienen om de geschiktheid voor een hooger rang te beoordeelen — een goed verstaander heeft maar een half woord noodig — dan haar door leering en onderrichting aan te kweeken. Het is toch van algemeene bekendheid, dat bij sommige manoeuvres de *scheidsrechters* de voor hun gevoel minder aangename, maar in sommige door ons gekende omstandigheden terecht verdiende, benaming van *scherprechters* verkregen, wat een te ongunstiger indruk in het leven riep, waar de jongere zich bij de bespreking niet ontzag den oudere te critiseeren met den aankleve van dien, wat aan krijgstucht en kameraadschap zeker niet ten goede kwam.

Doch om tot ons onderwerp terug te keeren — waartoe het ons belangrijk genoeg voorkomt — wordt de aanwezigheid van den hoogsten bevelhebber bij de ontwikkeling van het gevecht in het Duitsche exercitie-reglement herhaaldelijk aangeprezen. Waar bijvoorbeeld de algemeene beginselen besproken worden, zegt II, punt 81: »Es leuchtet ein, wie wichtig es ist, dass der Eintritt in den Begegnungskampf den Führer an der Tete findet. Es werden alsdann Aufmarsch- und Gefechtsbefehl in der Regel zusammen gegeben werden können.»

Bij het gevecht van het regiment vervolgt II, punt 109. »Um den an ihn gestellten Aufgaben gerecht zu werden, muss der Regimentsführer seinen Platz richtig wählen. Bei der Einleitung wird er sich vorn befinden. Namentlich im Begegnungsgefecht ist seine Anwesenheit dort geboten.»

Eindelijk bepaalt II, punt 114, waar de plaats van den *brigadecommandant* gedurende het gevecht aangegeven wordt: »Der Beginn eines Gefechts muss ihn an der Tete der Brigade finden, weil der eigene Ueberblick über die Verhältnisse beim Feinde, beim Nachbar und über das Gelände sich weder durch Meldungen, noch durch Berichte oder die Karte ersetzen lässt. Dort ist er am besten in der Lage, die erste Entwicklung, von welcher der Verlauf des Gefechts in so hohem Grade abhängig ist, zweckmässig zu leiten, sich durch rechtzeitige Entschliessung dem Feinde gegenüber Vortheile zuzueignen, den eigenen Truppen die Umwege zu ersparen, ihre Handlung in bestimmte Bahnen zu leiten und willkürliche Entschlüsse des Führers der Tetenabtheilung auszuschliessen.»

De laatste aanhaling ontslaat ons van elke overige bewijsvoering. Het was trouwens een overoud beginsel, dat vooral in het Napoleontische tijdperk toepassing gevonden heeft. Onder de door ons bedoelde omstandigheden marcheerden de Fransche maarschalken doorgaans bij de voorhoede, somtijds

zelfs bij de vooruitgeschoven cavalerie. (SOULT 8 Oct., DAVOUT 12 Oct., BERNADOTTE 25, 26, 27 en 29 Oct. en LANNES 27 Oct. 1806. FOUCART, Campagne de Prusse, Jen^a, bladz. 380 en 530, Prenzlou en Lubeck, bladz. 321, 385, 430, 500 en 422.)

Waar de Schrijver in het eerste gedeelte van zijne eerste studie de handelingen van den Generaal VON STEINMETZ aan eene vluchtige beoordeeling onderwerpt, troffen wij onder veel, waarmede wij volkomen instemmen, toch ook oordeelvellingen aan, die ons minder gemotiveerd toeschijnen. Zoo meent HOENIG zich tot de opvatting gerechtigd, dat deze bevelhebber de waarde van Gravelotte als spilpunt van de inzwenking naar het oosten niet voldoende begrepen heeft en motiveert zulks met de volgende woorden: »Taktisch betrachtet, beging General VON STEINMETZ sogar meines Erachtens einen Fehler, gerade weil er die Lage des VII. Armee-korps für gefährdet hielt, dass nachdem er sich von der Räumung Gravelottes überzeugt (3 Uhr Nachmittags), er den Ort nicht sogleich stark am 17. August besetzte. Da wären Streitkräfte nöthig gewesen. . . . Je früher heran, um so besser wäre es gewesen. Aber STEINMETZ schien damals Ars weit wichtiger zu sein als Gravelotte, und das war eben sein Irrthum.»

En als STEINMETZ den 18den overeenkomstig MOLTKE's aanwijzing (1) werkelijk in dien zin handelt, meent hij weer, dat in front gedemonstreerd en daarentegen de Fransche linkervleugel op het vak Rozerieulles-St. Ruffine met kracht aangegrepen had moeten worden, welke beweging in dat geval van uit Ars had moeten worden aangezet.

Tot staving van een en ander wordt door hem aangevoerd, dat juist omdat de generaal de positie van het VIIde korps voor zoo gevaarlijk hield, de ontruiming van Gravelotte door de Franschen er hem als het ware toe had moeten noodzaken. Daar deze ontruiming echter eerst te 3 uur 's namiddags geschiedde en de westrand van het Bois des Genivaux, zoomede de noordelijke hoek van het Bois de Vaux nog sterk door den vijand bezet gehouden werden, terwijl om 3¹/₂ uur een offensieve beweging des vijands van Point du Jour in de richting van het Bois de Vaux plaats vond en om 4 uur de aanmarsch van sterke massa's in dezelfde richting gemeld werd, meenen wij een tegenovergestelde meening te mogen koesteren, te meer omdat op den 17den door het hoofdkwartier geen ernstig gevecht met den tegenstander werd gewenscht. Ten overvloede merken wij op, dat het operatiebevel voor den 18den eerst na vier uur 's middags bij het commando van het Iste leger inkwam. Alvorens STEINMETZ daarvan kennis genomen en de te nemen beschikkingen overwogen had, was het inmiddels 6¹/₂ uur in den namiddag, dus te laat geworden om nog belangrijke troepenverschuivingen te doen plaats hebben, die bovendien met het vroegtijdig opbreken en de doorgestane vermoeyenissen alleen in den uitersten nood wenschelijk konden worden geacht.

(1) Zie bladz. 256.

Ook het bevel aan het op den rechter Moezeloever achtergebleven Iste korps gegeven om eene brigade naar Vaux te zenden, vinden wij geenszins overbodig, integendeel zeer juist en voorzienend gedacht. Nog beter ware 't geweest wanneer tevens aan de te Ars achtergehouden 26ste infanteriebrigade (v. D. GOLTZ) ware gelast, na aankomst van eerstgenoemde, te Gravelotte wederom bij het VIIde korps aan te sluiten. Dan ware door het korpscommando eerst recht gevolg gegeven aan MOLTKE's verlangen, dat de aansluiting bij het VIIIste »nach vorn" gezocht moest worden.

Wij geven voorts een geheel anderen uitleg dan HOENIG aan MOLTKE's bével tot den aanval, waar hij gelast, dat deze door het Iste leger *van uit het Bois de Vaux en Gravelotte* moest geschieden. Wij zien daarin slechts de richting voorgeschreven, terwijl hij daaruit het bevel tot eene omvatting van den Franschen linkervleugel leest, die door MOLTKE bij Le Point du Jour of daaromtrent werd gezocht, terwijl hij zich in werkelijkheid over Rozerieulles en St. Ruffine tot Moulins les Metz uitstreckte en dus zeer moeilijk te vatten was.

De ontwikkeling van een sterke artillerie tegenover dien vleugel, zooals HOENIG in I, bladz. 100 aanbeveelt, zou bovendien door de ongunstige gesteldheid van het terrein, welke hij op de bladz. 50 tot 54 bij herhaling constateert en die ook uit de kaart is af te leiden, zeer zijn bemoeilijkt. Maar zelfs wanneer wij dit voor een oogenblik over het hoofd zien, omdat een krachtige artilleriewerking ook van de hoogvlakte ten zuiden van Gravelotte op dit gedeelte der stelling en nog wel flankerend mogelijk was, dan nog zou van eene omvatting in den eigenlijken zin des woords geen sprake hebben kunnen zijn en ook HOENIG's voorgestelde aanvalswijze tot eene doorbreking van dien vleugel in de richting van La Maison Neuve aan den straatweg Chatel St. Germain—Moulins les Metz hebben geleid.

Waarschijnlijk heeft ook hij dit bedoeld en loopt ons verschil in zienswijze slechts op een zoodanig in technische bewoording of uitdrukking uit.

Zeker is het evenwel, dat als de hoofdaanval van het VIIde korps van uit de lijn Moulin de la Mance—Vaux tegen den Franschen linkervleugel ware verricht, de tactische beslissing aldaar eerder dan op den rechtervleugel verkregen en met minder verliezen gepaard gegaan zou zijn, dan thans zonder nordzaak door het VIIIste, IIde en VIIde korps geleden zijn.

Het bewijs daarvoor wordt in het tweede gedeelte van de eerste studie op een zoo boeiende, wegslepene en door duidelijkheid van voorstelling aangrijpende wijze geleverd, dat het geheele drama zich als het ware voor het oog ontrolt en het gemoed door dezelfde gevoelens bestormd wordt, welke het aanschouwen van al dien jammer en ellende bij den deelnemer moet hebben opgewekt.

Hier is de Schrijver geheel en al bezielde door zijn onderwerp en ontplooit hij een deel van zijn gemoedsleven. Dit moge dan ook ter verontschuldiging dienen, waar den aandachtigen lezer, met 's menschen onvolmaaktheid

voor oogen, de aanklacht te hevig, het oordeel te scherp, het vonnis te wreed schijnt.

Met opzet betreden wij dit gebied niet.

Alvorens te besluiten, moeten wij evenwel de hernieuwde getuigenis uitspreken, dat HOENIG's laatste werk wederom de kroon spant over alle voorgaande en zijn talent als geschiedschrijver en geschiedvorscher zich nog in gestadige ontwikkeling bevindt.

Hij bleef op dit gebied onze zoo hoog gewaardeerde, onovertroffen meester.

P.

Breda, Juni 1892.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

EEN NIEUWE INDIRECTE RICHTWIJZE VOOR DE VELDARTILLERIE.

In het »Oostenrijksch militair tijdschrift» van Augustus 1892 werd het eerst onze aandacht gevestigd op eene indirecte richtwijze, uitgedacht door den Oostenrijkschen Kapitein VON BRILLI, welke aanmerkelijke voordeelen boven de tot nu toe gebruikelijke scheen te hebben. Daarin werd toch medegedeeld, dat het hem gelukt was eene methode te vinden, welke het o. a. mogelijk maakte:

1°. vuurmonden, achter eene *ontoegankelijke dekking* opgesteld, op het doel te richten;

2°. op die wijze opgestelde vuurmonden snel van doel te doen verwisselen (deze bewerking geschiedde in $1\frac{1}{2}$ minuut, terwijl de nieuwe schootsrichting een hoek van 45° met de vorige maakte en het verschil in afstand $1000 \times$ bedroeg);

3°. zich bewegende doelen van achter een dekking te beschieten.

Hoewel in dat opstel wel de voor het indirect richten benodigde instrumenten werden opgegeven, bleef de methode zelf in een geheimzinnig duister gehuld: »Eine nähere Erläuterung der Methode des indirecten Richtens des Hauptmann v. B. auf publicistischem Wege muss aus begrifflichen Gründen unterbleiben.»

Thans schijnt de noodzakelijkheid daartoe niet meer te bestaan; de Kapitein VON BRILLI zelf geeft althans in eene zeer onlangs verschenen brochure (1) zijne indirecte richtwijze tot in bijzonderheden aan. Van die methode, welke o. i. ten volle waard is voor eene beproeving in aanmerking te komen, geven wij hier in het kort eene beschrijving.

Voor het richten van een batterij van 6 stukken zijn benodigd:

1 prismakruis;

7 prisma's van BAUERNFEIND (waarvan 6 met handvat en 1 met koperen beugel ter bescherming der zijvlakken; in den beugel kan een bus geschroefd worden, waarmede men het prisma op een baak plaatsen kan);

(1) *Eine neue indirecte Richt-Methoden für die Feld-artillerie* von H. EDLER von BRILLI. Wien. 1893.

2 richtbaken (vervaardigd van dennenhout, lang 2,5 M., middellijn 3 à 4 cM., voorzien van een IJ. schoen en een schietlood);

1 vizierlat, en

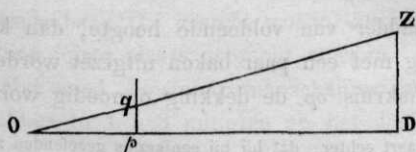
6 witgeverfde, kleine, rechthoekige, blikken schermen, welke door middel van een veer zoodanig aan de vizierkorrel bevestigd kunnen worden, dat deze zich scherp daartegen afteekent.

Het prismakruis bestaat uit 2 glazen prisma's, waarvan de normale doorsnede een gelijkbeenige rechthoekige driehoek is en welke zoodanig op elkander geplaatst zijn, dat twee rechthoekszijden boven elkander liggen, terwijl de verfoeliede hypotenusavlakken elkander rechthoekig kruisen. Deze prisma's liggen zoodanig besloten binnen een rechthoekig messinghuis, dat alleen de rechthoekszijden van buiten zichtbaar zijn. De beide boven elkander geplaatste rechthoekszijden heeten oculair-, de twee andere objectiefvlakken; de beide eerste zijn door een smalle spleet gescheiden, terwijl zich tegenover het midden van deze laatste in den zijwand van het huis een rond gat bevindt.

Bij het bezigen van dit instrument maakt men gebruik van de eigenschap, dat wanneer de door totale reflectie gevormde beelden van twee voorwerpen, door de objectiefvlakken opgenomen, elkander op de oculairvlakken dekken, de voet van het prismakruis zich in de lijn bevindt, welke die beide voorwerpen vereenigt. Ziet men in dezen stand van het instrument door het midden van de spleet en door het gat in den zijwand van het huis, dan ziet men in een richting loodrecht op de evengenoemde lijn.

Het prisma van BAUERNFEIND is, zooals bekend is, een glazen prisma, waarvan de normale doorsnede een gelijkbeenige rechthoekige driehoek is, met verfoelied hypotenusavlak, terwijl dit laatste, alsmede de boven- en ondervlakken door messing platen beschermd worden. Bij het bezigen van dit instrument maakt men gebruik van de eigenschap, dat wanneer men over het prisma heenziende een punt waarneemt, hetwelk samenvalt met het *onbewegelijke*, door dubbele reflectie gevormde beeld van een zijwaarts gelegen voorwerp op het oculairvlak, de lijnen, die het prisma met de beide genoemde punten verbinden, loodrecht op elkander staan.

De vizierlat eindelijk is een in mM. verdeeld staafje, dat (door middel van een tusschen de tanden gehouden draad of van een dwarslat) op een afstand van 50 cM. van het oog loodrecht op de richting, waarin men ziet, gehouden wordt. Met behulp van deze vizierlat bepaalt men een punt op het terrein, dat op een zekeren afstand zijwaarts van een ander punt ligt.

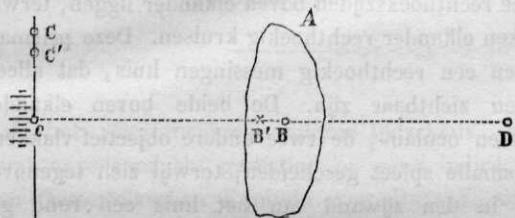

Zij bijv. O het oog, D het doel, pq de vizierlat, $Op = 50$ cM. en OD geschat op $n \times 100$ M., dan zal men om een punt Z te bepalen, dat op een afstand van a Meter zijwaarts

van D ligt, over het punt q moeten zien. De waarde pq in mM. wordt bepaald uit de formule: $pq = \frac{a}{n} \times 5 \text{ mM.}$

Om met behulp van deze instrumenten de indirecte, zijdelingsche richting uit te voeren, gaat men als volgt te werk.

A. *Indien de schootsrichtingen der stukken op een punt van het doel moeten samenvallen, de dekking toegankelijk zijnde.*

Zij D het doel, A de dekking en c een kleine richtbaak, met daarop geplaatst prisma van BAUERNFEIND, staande voor het directie-stuk. Alsnu wordt met behulp van het prismakruis een punt B op de dekking in de

lijn cD bepaald, waarna door middel van het in c geplaatst prisma de 2 richtbaken C en C' in de lijn Cc loodrecht op cD gesteld worden.

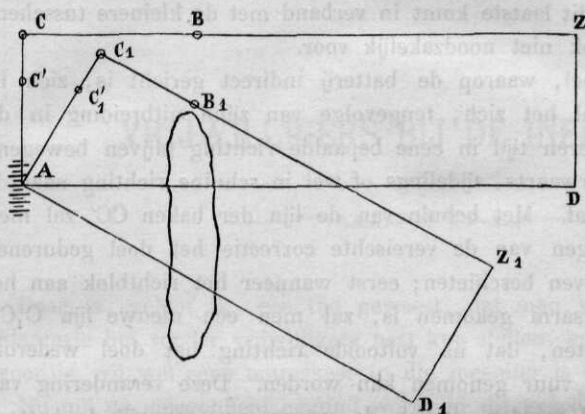
Het directie-stuk wordt nu vooruitgebracht, zoodat de achterkant van het richtblok van den opzet zich *boven* of, nog beter, 26 cM. *vóór* het punt c bevindt, waarna de richter het bij dat stuk behoorende prisma zoodanig in de lijn Cc achter het richtblok houdt, dat het beeld der elkander dekkende richtbaken de korrel, in dat richtblok uitgesneden, bedekt. Indien hij nu, over het prisma heenziende, een zich duidelijk afteeknend punt B' *tegen* de dekking waarneemt, dan wordt de vuurmond direct op dit punt gericht. Is een dergelijk punt niet aanwezig, dan brengt hij het beeld der elkander dekkende richtbaken *nauwkeurig* achter de korrel van het richtblok en laat, door het zijwaarts brengen van den staart, de vizierkorrel juist in de richting brengen, waarin men het beeld der richtbaken ziet (1). Hierbij wordt het blikken scherm achter de vizierkorrel geplaatst, om des te zuiverder te kunnen richten.

De richting der overige vuurmonden geschiedt thans zeer eenvoudig. Deze worden nl. zoover vooruitgebracht, dat de richtblokken *in*, resp. 26 cM. *vóór* de lijn cC staan; bij elken opzet wordt, in verband met den geschaten afstand en met den afstand, waarop de vuurmonden links of rechts van het directie-stuk staan, de noodige correctie gegeven, daarna worden de prisma's in de lijn Cc achter de richtblokken gehouden en verder gehandeld, zooals hiervoren beschreven is.

Beschikt men over een observatieladder van voldoende hoogte, dan kan met behulp daarvan de schootsrichting met een paar bakken uitgezet worden, waardoor het gebruik van het prismakruis op de dekking onnoodig wordt.

(1) Dit schijnt niet gemakkelijk; de S. verklaart echter, dat hij bij eenigszins geoefenden zeer gunstige uitkomsten verkregen heeft. De richting zou natuurlijk gemakkelijker geschieden, indien zich in den hovenkant van het richtblok een vizierkeep bevond.

B. Indien het evenwijdig stellen van de vuurmonden in de schootsrichting voldoende is, de dekking niet toegankelijk zijnde.

Zij AD de richting, waarin het directie-stuk moet vuren, dan plaatst de waarnemer B een helper in C, op $n \times 100$ M. van A verwijderd, bepaalt met behulp van de vizierlat het punt Z, eveneens op $n \times 100$ M. van het midden van het doel gelegen, en stelt zich met behulp van het prismakruis in de lijn CZ op. De helper

richt zich daarbij met zijn prisma zoodanig op B, dat hij in het hoekpunt C van den rechthoekigen driehoek ACZ staat, waarop de baak in C in den grond geplaatst wordt. De persoon in C stelt daarop met behulp van zijn prisma, dat hij tegen de baak houdt, de tweede baak C'. Bij ieder dezer baken blijft een man staan, zoowel om deze loodrecht te houden, als om bij verwisseling van doel dadelijk tot het verplaatsen der baken gereed te zijn.

De vuurmonden worden daarna op de onder A beschreven wijze (thans zonder bijzondere correctie) evenwijdig aan de lijn CZ gesteld.

Deze richtingswijze is van groot nut, indien de dekking niet betreden kan worden (hofsteden, houtgewas, enz.).

C. Bij het veranderen van doel.

Moet, terwijl de stukken op D gericht zijn, het doel D_1 onder vuur genomen worden, dan begeeft zich de waarnemer naar B_1 en bepaalt het punt Z_1 , de helper naar C_1 , daarbij zorgdragende, dat hij ongeveer in het hoekpunt C_1 van den rechthoekigen driehoek AC_1Z_1 staat, opdat de directieverandering der batterij des te sneller zal kunnen plaats hebben. De plaatsing der baken C_1 en C_1' geschiedt nu verder als boven. Terwijl de tweede baak C_1' gesteld wordt, kunnen de vuurmonden reeds ongeveer op hunne juiste plaats gebracht worden. Verder handelt men als onder B.

Met goed geoefende manschappen en op gemiddelden bodem kunnen de stukken in 1 à 3 minuten op het doel D_1 gericht staan.

D. *Indirect richten op zich bewegende doelen* (1).

Hierbij moeten om de directie-veranderingen te bespoedigen, de tusschenruimten der stukken zoo klein mogelijk genomen en van het richten op één punt afgezien worden; dit laatste komt in verband met de kleinere tusschenruimten der stukken ook niet noodzakelijk voor.

Wanneer nu een doel, waarop de batterij indirect gericht is, zich in beweging stelt, dan zal het zich, tengevolge van zijne uitbreiding in de breedte, gedurende zekeren tijd in eene bepaalde richting blijven bewegen; hetzij voorwaarts, achterwaarts, zijdelings of wel in schuine richting naar de batterij toe of daarvan af. Met behulp van de lijn der bakken CC' zal men dus door het aanbrengen van de vereischte correctie het doel gedurende zekeren tijd kunnen blijven beschieten; eerst wanneer het richtblok aan het uiteinde van den dwarsarm gekomen is, zal men een nieuwe lijn C_1C_1' zoodanig moeten uitzetten, dat na voltooide richting het doel wederom zolang mogelijk onder vuur genomen kan worden. Deze verandering van richting kan bespoedigd worden, indien de waarnemer, terwijl de batterij nog vuren kan, reeds zijn nieuw standpunt opzoekt; bovendien zijn gewoonlijk slechts geringe directie-veranderingen noodzakelijk.

Deze wijze van richten zal natuurlijk in de praktijk de meeste bezwaren opleveren en dus een zeer geoefend personeel voor hare uitvoering vereischen.

Wij achten deze richtmethode, welke in bovengenoemd werkje tot in alle bijzonderheden beschreven is en waarbij tevens nog aangegeven wordt hoe men met de voorhanden instrumenten den afstand tot het doel bepalen kan, belangrijk genoeg om met een enkel woord de aandacht daarop te vestigen en dit te meer, omdat met die methode in Oostenrijk zeer gunstige uitkomsten verkregen schijnen te zijn.

W. . . . . P.

---

(1) De Schrijver zegt hieromtrent: »Die nachfolgenden Betrachtungen über die indirecte Richtung gegen Ziele in Bewegung sind nur eine *Folgerung* unserer in Vorstehendem vorgeführten praktischen Versuche. . . . Deshalb kann die Richtigkeit unserer Annahme nur durch feldmässig ausgeführte, ausreichende Schiessversuche erwiesen werden».

VRIJWILLIGERS BIJ DE INFANTERIE.

Daar is, geloof ik, een tijd geweest, dat men van oordeel was, dat de infanterie het zonder vrijwilligers best kon stellen, en ik vermeen, dat tegenwoordig vrij wel eene ommekeer in die meening is te ontdekken.

Nu mij de gelegenheid gegund wordt in dit geacht tijdschrift hiervoor een lans te breken, wensch ik vooreerst te onderzoeken, hoe de vrijwilligers verdwenen zijn, daarna het nut van deze klasse van militairen aan te toonen, en eindelijk eenige maatregelen aan te geven, hoe ze weerom te krijgen zijn.

Het bewijs, dat de vrijwilligers zoo goed als verdwenen zijn, zal men mij wel willen schenken; als er door elkaar genomen van de 35 per compagnie 5 present zijn, is het, geloof ik, veel.

Maar nu, hoe zijn ze verdwenen? De hoofdreden is m. i. voornamelijk het achterstellen van de vrijwilligers bij de miliciens in alles, maar vooral in het maken van bevordering.

Wil men toch snel sergeant worden bij de infanterie, dan doet men het best als milicien in dienst te komen of, wat nog lucratiever is, als plaatsvervanger. Deze achterstelling, die de vrijwilliger ondergaat, is ook hoogst onaangenaam voor de vrijwillig dienende korporaals. Een vrijwillig dienend korporaal bijv., die reeds met goed gevolg zijn onderofficersexamen heeft gedaan, maar door gebrek aan vacatures niet is aangesteld en dus op de lijst staat, ziet den recruit aankomen, geeft hem het eerste onderricht, exerceert hem af en begroet hem niet alleen na vier of vijf maanden als zijn collega, maar wat erger is, moet na 10 maanden in hem zijn meerdere zien, zijn meerdere door een veel lichter examen dan waaraan hijzelf heeft voldaan; ziet, me dunkt, dat is een beetje heel veel gevergd van de voor den militair vooral zoo schoone deugd der zelfverloochening. Maar niet minder hard is deze loop van zaken voor den oud-soldaat, scherpschutter, meester op één of meer wapenen, versierd met het onderscheidingsteeken voor belangrijke krijgsbedrijven of langdurigen trouwen dienst, gecommandeerd te worden door zoo'n gestreepten milicien, die wel een beetje theorie heeft van buiten

geleerd, maar slechts zeer oppervlakkig zijne algemeene verplichtingen als soldaat kent.

Voorzeker, hij die dit aanstellen van militiekader heeft doorgezet, is niet van eenzijdigheid van inzicht vrij te pleiten, en heeft waarschijnlijk de onderste en stellig niet min gewichtige lagen van den soldatenstand slechts heel uit de verte gekend.

Ook het telken jare door de vrijwilligers volgen van dezelfde oefeningen en theoriën als de miliciens, heeft de zaak der vrijwillige dienstneming niet bevorderd, en evenmin de gelijkstelling van zakgeld.

Er is beweerd dat het verdwijnen van de vrijwilligers bij de infanterie een bewijs is voor onze betere sociale toestanden; de algemeene roep om werk en de klimmende ontevredenheid in den werkmansstand zijn zeker weinig in overeenstemming met deze bewering.

En nu de tweede vraag: zijn die vrijwilligers bij ons hoofdwapen van zoo groot nut? Ik geloof, dat hij, die in den troep dient, zeker — en misschien wel anderen ook — deze vraag toestemmend zullen beantwoorden.

Reeds in de eerste oefeningsperiode is de bepaling, dat de recruten geen corvee mogen doen, niet wel vol te houden, maar is de voorlaatste lichterij vertrokken, dan is het inderdaad zeer bedroevend om aan te zien, hoe de jongste lichterij in den waren zin des woords geplunderd wordt; oppassers, ordonnansen, geëmployeerden, vrije corvees, aspiranten, eilieve, wat schiet er nu over? komt er dan nog mond- en klauwzeer bij, dan is van eene zelfstandige oefening der compagnie (± 8 man) geen sprake meer. Had men nu zijne vrijwilligers compleet, dan geen plundering; dan kwam het oude type van officiersoppasser weer in eere en verdween de milicienoppasser, die nooit tijd heeft, dikwijls van de oefening wordt weggesmokkeld en bovendien soms meer bederft dan schoonmaakt; dan konden ook de aspiranten verdwijnen, daar men in die vrijwilligers voldoende stof voor kader zou hebben. Wil men aan miliciens bij het verlaten van den dienst een graad geven bij reserve of schutterij, en hen verder van dienst in 't leger vrijstellen, dan, geloof ik, zou zulks geen kwade maatregel blijken te zijn. Doch dit punt wil ik verder laten rusten, het aan onzen legerorganisator overlatende deze hoogst belangrijke quaestie, die met den persoonlijken dienstplicht in zoo'n nauw verband staat, te regelen.

En verder, hoe bedroevend is het niet voor den compagniescommandant, bij aanvragen om een soldaat »geschikt en genegen" om over te gaan bij Militaire Academie, depot van discipline enz. steeds te moeten opgeven: »Geene."

Dat het voltallig zijn der vrijwilligers bij het wapen der infanterie er ook niet weinig toe zou bijdragen om den sluimerenden militairen geest, dien geest die wonderen doet en die door den Generaal HOHENLOHE in zijne Briefe über Infanterie zoo schoon is beschreven, op te wekken, springt duidelijk in 't oog. Het Indische leger zou er wel bij varen en dit is

voorzeker geen gering belang. Het zou al verder mogelijk zijn dat aldus het incompleet aan korporaals zou verdwijnen. Het onvoltallig zijn van deze klasse van gezagvoerders zou zich bij eene mobilisatie ernstig doen gevoelen, maar bovendien dreigt deze toestand een gevaar te worden voor eene behoorlijke en voortdurende aanvulling van den onderofficiersstand.

Ook voor officieren en kader zou de werkring aangenamer worden; men zou ten minste eens iets te commandeeren hebben. Instructeur zijn, leiden, opvoeden, oefenen, 't is alles zeer schoon, doch als men eenmaal militair is, wil men toch ook wel eens een enkele maal soldaat zijn. In het nu bestaand gebrek aan manschappen tracht men met voorbeeldeloozen ijver te voorzien door vlaggen, lijnen, blokjes en wetenschappelijke voordrachten; 't is de vraag of het middel niet erger is dan de kwaal, en of de malaise, die niet meer slechts sporadisch voorkomt, er niet eer door verergert dan verbetert.

Dat voorts het toenemen der vrijwilligers iets zou kunnen meewerken tot het oplossen der sociale quaestie, schijnt mij niet twijfelachtig toe; ook het brengen van een geest van orde en tucht in de lagere klassen der maatschappij kan goede vruchten dragen.

Is het mij gelukt het nut der vrijwilligers aan te toonen, zoo wensch ik nu eenige maatregelen aan te geven, om ze terug te krijgen.

Ik geloof, wanneer men dit ernstig wil, dat het dan niet moeilijk is.

Vooreerst en wel het voornaamste punt zou wezen: de oefening der geoefende vrijwilligers in den regel geheel af te scheiden van die der miliciens; de op hun retour zijnde bataljonsadjudanten zouden hierin wellicht weer een nuttigen werkring kunnen vinden.

Het doen vervallen van het militiekader, ten minste in 't leger, maar het reserveeren voor de reserve.

Bij de aanstaande uniformverandering zou het overweging verdienen een sierlijker onderscheidingsteeken voor scherpschutter en zooveel jarigen trouwen dienst uit te vinden.

De organisatie der infanterie in zooverre wijzigen, dat alle vrijwilligers scherpschutter konden worden.

Het dragen van de sabel toestaan aan hen, die meester zijn op een der wapens, en hiervoor ook een net onderscheidingsteeken uitdenken.

Bij langeren dienstdtijd tot zekere grenzen progressieve soldijverhooging, uitzicht op burgerbetrekkingen, goede pensioenen en t. q.

En hiermede leg ik de pen neder, innig overtuigd dat de vermeerdering der vrijwilligers bij het wapen der infanterie zeer ten goede zou komen aan de oefening van het hoofdwapen en een goeden militairen geest krachtig zou bevorderen.

Het nemen van groote maatregelen, het invoeren van nieuwe wetten is, we weten het, al te veel van politieke toestanden afhankelijk; het verbeteren van bestaande toestanden is dikwijls dankbaarder werk.

Mocht eindelijk eens de tijd aanbreken dat niet alleen in theorie, maar ook in de practijk meerdere aandacht wordt geschonken aan de levende strijdkrachten boven de doode.

Hoe dikwijls is het reeds gezegd, maar 't schijnt steeds te worden vergeten: *de mennekes zullen het bij slot van rekening moeten doen.*

J.

B.

BOEKAANKONDIGINGEN.

Toegepaste scheikunde voor den ingenieur, door Dr. S. HOOGWERFF, Hoogleraar aan de Polytechnische School te Delft, met medewerking van Dr. H. BEHRENS, Hoogleraar aan de Polytechnische School, Dr. C. A. LOBRY DE BRUIJN, Scheikundige bij de Directie der Marine te Amsterdam en A. VOSMAER, Directeur der Haagsche plateelbakkerij »Rozenburg». Met 5 tabellen. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1893. Prijs f 4,25.

Onder de technische studievakken, die voor den ingenieur, ook later in de practijk nog, van groot nut moeten geacht worden, behoort zeer zeker de kennis der bouwmaterialen, ook wat het practisch onderzoek daarvan betreft.

Het denkbeeld van den Hoogleraar HOOGWERFF om eene handleiding samen te stellen, die, behalve bij het onderwijs van genoemd vak aan de Polytechnische School, vooral ook in de practijk als leidraad zou kunnen strekken, zal zeker toejuicing gevonden hebben bij tal van ingenieurs, die dikwijls van hunne studiën in de toegepaste chemie nog slechts eene vage herinnering behielden en dus een dergelijk werk in vele gevallen met belangstelling zullen raadplegen.

Of echter de poging der Schrijvers in alle opzichten gelukkig geslaagd mag heeten, is eene vraag, die ik niet onvoorwaardelijk bevestigend kan beantwoorden. Integendeel, hoewel het werk ook uitstekende hoofdstukken bevat, zoo kleven aan andere — en hierbij heb ik vooral het oog op de hoofdstukken over: *ijzer, aluminium* en *smeermiddelen* — groote gebreken, zoowel wat den vorm, als de wijze van behandeling betreft.

In de eerste plaats ware voor de genoemde onderwerpen eene andere behandeling van het analytische gedeelte wenschelijk geweest. De ingenieur is te weinig vertrouwd met de chemische analyse en bezit ook in den regel niet de noodige hulpmiddelen om de quantitative bepalingen uit te voeren, die in dit werk beschreven worden, welk onderzoek hij dan ook wel steeds aan een chemicus zal overlaten. Bovendien is de beschrijving der analytische methoden veel te onvolledig, om die, zonder eene groote mate van ervaring in dergelijke onder-

zoekingen, te kunnen toepassen, terwijl de totale afwezigheid van figuren daarbij insgelijks een groot bezwaar is.

Het zou dus de voorkeur verdienen hebben, de beteekenis van het quantitatief onderzoek in het licht te stellen, voor zoover daaruit voor de practijk conclusies te trekken zijn, eenige practische kenmerken en handgrepen te vermelden en verder zich slechts te bepalen tot enkele, gemakkelijk uitvoerbare proeven, die voldoende zijn om een *voorloopig* oordeel te vellen, zooals o. a. voor de zwavelbepaling de zeer eenvoudige colorimetrische methode met zilverblik volgens EGGERTZ.

Ook voor het onderwijs aan de Polytechnische School is de vermelding van de bedoelde analytische methoden nutteloos, vooreerst wegens de onvolledige beschrijving, die het raadplegen van een uitvoeriger handboek noodzakelijk maakt en in de tweede plaats, omdat het quantitative onderzoek zich voor den aanstaanden civiel-ingenieur tot een zeer gering minimum bepaalt en vele onderwerpen zelfs bij dat onderwijs in het geheel niet behandeld worden.

Uit een practisch oogpunt zouden de hoofdstukken over het *ijzer* en *aluminium* veel gewonnen hebben door eene meer uitvoerige beschrijving van den invloed der verschillende bijmengselen op de eigenschappen en toepassingen dier metalen. Zoo is het overzicht van de ruwijzers van verschillende samenstelling zeer onvolledig, het zoo belangrijke Hartguss wordt in enkele regels afgehandeld, over den invloed van het chroom vindt men eveneens slechts een paar woorden, terwijl juist in den jongsten tijd zulke belangrijke onderzoekingen over dat onderwerp door HADFIELD zijn gepubliceerd, waaruit blijkt, dat het chroomstaal eene groote toekomst heeft. De beteekenis van het aluminium voor de ijzerindustrie is grooter dan de Schrijver dit doet voorkomen. Voor gietwaren uit smeltijzer is het aluminium reeds onmisbaar en van de totale aluminiumproductie op de aarde wordt reeds tegenwoordig 54 procent door de ijzerindustrie verbruikt.

Een zeer ernstig bezwaar tegen de beide laatstgenoemde hoofdstukken is de hoogst achtelooze wijze van inkleeding van den tekst. Deze kan op vele plaatsen eene parodie heeten op alle taal- en stijlregels; het aantal spelfouten en germanismen is legio en de interpunctie laat zoozeer te wenschen over, dat de tekst op vele plaatsen onverstaanbaar is.

Deze laatste opmerking geldt, hoewel in mindere mate, ook eenigszins met betrekking tot het hoofdstuk over de *smeermiddelen*. Ook de Schrijver van dit gedeelte verkeert op zeer gespannen voet met de geslachten en de onjuiste interpunctie doet ook hier dikwijls afbreuk aan de duidelijkheid.

Dit hoofdstuk is in zoover zeer belangrijk, dat de invloed van de smerende oliën op de machinedeelen, de eigenschappen der smeermiddelen en de voorwaarden, waaraan zij moeten voldoen, zeer duidelijk in het licht gesteld worden, hetgeen voor den ingenieur inderdaad zeer wetenswaardig is.

Aangaande het onderzoek der smeermiddelen geldt echter dezelfde opmerking als boven. In plaats van de, voor den ingenieur onuitvoerbare, quantitative methoden voor het onderzoek der oliën, ware eene nadere beschrijving van enkele eenvoudige proeven, die voldoende zijn voor een voorloopig oordeel in de practijk, wenschelijk geweest. Voor de bepaling der viscositeit werd onlangs eene zeer eenvoudige, voor de practijk voldoende empirische proef aangegeven door Dr. KISSLING, voor het onderzoek naar drogende oliën ware de methode van MAUMENÉ voldoende geweest, welke, hoewel zij niet zoo betrouwbaar is als de analytische methoden, toch in vele gevallen goede uitkomsten levert, vooral bij vergelijking

met een typisch monster. Zoo zou voor het aantoonen van vrije vetzuren de methode van ALLAIRE met soda of van JACOBSEN met rosaniline voor practische doeleinden aanbeveling verdienen. Bij de beschrijving van ENGLER's toestel had eene eenvoudige figuur niet mogen ontbreken.

Ook bij de bespreking van het mechanisch onderzoek der oliën hadden de vele methoden, die de Schrijver toch als onbruikbaar verwerpt en die zonder figuren niet voldoende zijn te verklaren, veel beter achterwege kunnen blijven en had alleen de methode van MARTENS, doch dan ook met figuur en volledige beschrijving, vermeld dienen te worden. Bij de literatuur-opgave van bladz. 158 merk ik op, dat van het werk van SCHAEGLER in 1892 eene nieuwe, zeer vermeerderde uitgave is verschenen.

Van de overige hoofdstukken der »Toegepaste Scheikunde» kreeg ik een zeer gunstigen indruk. Taal en stijl laten hier niets te wenschen over en de wetenschappelijke inhoud voldoet veel beter aan de eischen der practijk.

Voor al het hoofdstuk over de *verfstoffen* is in dit opzicht met zorg behandeld door de opname van eenvoudige methoden van onderzoek en van enkele, gemakkelijk uitvoerbare, empirische proeven, die vooral voor den ingenieur van belang zijn, terwijl het uitmuntende overzicht der analyse in de 5 tabellen van groote practische waarde is.

Zeer belangrijk voor den ingenieur is ook het artikel over *ketelsteen*, waarin de vorming daarvan en de voornaamste middelen om die te voorkomen duidelijk uiteengezet worden, terwijl eene eenvoudige methode wordt aangegeven ter bepaling van de hoeveelheid der chemicaliën, die voor de zuivering van het ketelwater gebezigd worden.

Het hoofdstuk over *drinkwater* is insgelijks zeer lezenswaard, doch ook hier hadden de quantitatieve methoden achterwege kunnen blijven en ware het voldoende geweest, de eenvoudigste kwalitatieve proeven te vermelden en verder slechts de *beteekenis* der uitkomsten van het onderzoek uitvoerig te bespreken. Dit geldt in nog hoogere mate van het bacteriologische gedeelte, daar de beschrijving der methoden hier slechts hoogst onvolledig kon zijn en deze bovendien voor den ingenieur zonder waarde is, daar hij tal van uitdrukkingen ontmoet, die voor hem totaal onverstaanbaar zijn, zooals o. a. op bladz. 240 de uitdrukking »proteolytisch enzym», die zonder eenige nadere verklaring gebezigd wordt. Daarentegen had de Schrijver uitvoeriger kunnen spreken over de uitkomsten van de filtratie en vooral wel mogen wijzen op de verschillende meeningen, die bij de geleerden nog thans bestaan over de *beteekenis* van het bacteriologisch onderzoek.

Voor al wegens de groote waarde der laatstgenoemde hoofdstukken is het zeer te betreuren, dat de gebreken in het overige gedeelte niet vooraf door eene grondige revisie weggenomen zijn, teneinde het geheele werk voor de practijk bruikbaar en aanbevelenswaardig te maken.

Dr. A. J. C. SNIJDERS.

Zutphen, 2 Maart 1893.

Het Deutsche schietvoorschrift in verband met het granaatkartetsvuur uit Nederlandsch vestinggeschut, door J. E. FABIUS, 1ste Luitenant der Vestingartillerie. Utrecht, H. T. SCHOLTEN. 1893. Uitgegeven voor rekening van den Schrijver. Prijs f 0,60.

De voorgeschreven beproeving der Deutsche schietregels is van groote beteekenis voor onze artillerie. Zonder omtrent de uitkomsten overdreven verwachtingen te koesteren en den vertaalden Leidraad geheel in bescherming te nemen, daar het groote verschil, dat tusschen ons materieel en het nieuwste Deutsche bestaat, zonder twijfel eenige teleurstellingen zal baren, vertrouwen wij toch dat degene, die na jaren eene beschouwing over den vooruitgang van het wapen zal schrijven, ongeveer tot de volgende slotsom zal geraken:

»Nadat het wapen in overdrachtelijken artilleristischen zin met zijne laatste ontwerpen aan deze zijde van het doel was gebleven, werd door de beproeving der Deutsche regels plotseling een flinke (+) verkregen.

»Moge die correctie in ballistischen zin te energiek zijn geweest, zoodat zelfbeperking noodig was, ze had ontegenzeggelijk het groote en blijvende voordeel, dat begrippen, die op tactisch gebied heerschende waren, werden *losgelaten*, om voor eenvoudige, gezonde beginselen plaats te maken.»

Dit vooropstellende, voldoen wij gaarne aan den wensch der Redactie om in eene korte beschouwing te treden over bovenstaanden arbeid en erkennen wij daarbij tevens met den Schrijver in de fout te *willen* vervallen van een oordeel te vellen, zonder nog uitkomsten te hebben gezien. Zoolang dergelijk oordeel niet eenzijdig is, achten wij zulk een handeling in het algemeen belang, daar zij strekt om vooraf eenige klaarheid te geven in eene zaak, die zonder voorafgaande toelichting zal worden toegepast.

Het schijnt ons toe dat de Schrijver bij het vuur tegen vrijstaande doelen den aard van het granaatkartetsvuur: »onveilig maken», niet voldoende op den voorgrond stelt; alle vuur tegen troepen, die zich kunnen verplaatsen, in meerdere liniën zijn opgesteld op onbekende tusschenruimten, brengt dit mee.

Gelijk reeds *elf* jaar in Duitschland het geval is, dienen daarom, ook ter verkrijging van het noodzakelijke snelle vuurtempo bij het granaatkartetsvuur, de vuurmonden *altijd één* te zijn; technisch is de »Ausschaltung» voor dat vuur bereikbaar; afzonderlijke regels voor batterijen tegen den stormaanval zouden wij nooit wenschen.

Ook verzetten wij ons tegen het door Schrijver verder aangeprezen stelsel om op een, al dan niet, zuiveren grondslag een nauwkeurig granaatkartetsvuur, ingewikkeld en dus langzaam, te doen volgen.

Daarentegen verwondert het ons in hem geen krachtiger tegenstander aan te treffen ten opzichte van het batterijsgewijze schieten met een of met beide grensschoten, *alvorens tot granaatkartetsvuur over te gaan*; al is dit voor het verdere vuur met brisante granaten *noodig*, het is voor het latere granaatkartetsvuur, vooral bij verschillende banen van granaat en granaatkartets, volstrekt niet van pas.

De oude Deutsche methode, de wijde grens met twee stukken geschoten en het granaatkartetsvuur op de halveering voortgezet, komt ons nog altijd de aangeezene weg voor, met ruime toepassing van het wisselvuur; hetzij zooals het

nieuwe reglement het voorschrijft, dan wel als *feu par rafales* (met twee verschillende OH).

Aangaande de toepassing van dit wisselvuur (bladz. 12) zij den Schrijver opgemerkt, dat het reglement dit bij gunstige waarneming beperkt of opheft.

Wat de grootte van het I. betreft, zoo deelen wij zijne meening dat *dit*, en *niet de SH.*, bij het vertalen van het reglement op den voorgrond had dienen te staan.

In verband met de uitgebreide proeven in Duitschland genomen, zal dat I. bij ons, die grooter spreiding der springpunten hebben, vermoedelijk 70 à 80 M., in plaats van 50 M., bedragen; de enkele springpunten (+) zijn dan de controle.

Toch is de zaak van zeer weinig beteekenis, daar bij onze meeste vuurmonden die SH., *te hoog* bij 50 M. I., *in de baan* zal liggen bij 70 of 80 M. I.

Schrijver komt tot een uitgebreide beschouwing over de te hooge SH. in Duitschland; met minder woorden kan men volstaan door te zeggen dat men zodoende de door kogels te bezaaien strook niet met de helft aan weerszijden van de inschietlijn brengt, daarentegen voor $\frac{3}{4}$ daarachter.

Daar men op 's vijands voorste linie richt, is van de uitwerking van het achterste deel van den kegel, dat volgende liniën kan treffen, nog veel nut te verwachten; van de vóór het doel inslaande kogels niet. Om die reden en ook omdat die grootere SH. nog nuttelooze aanslagen voorkomt, achten wij die handeling, vooral bij grooter tophoek dan 10° , zeer verklaarbaar; men tracht toch het grootste deel van den kogelregen, en niet de helft daarvan, werkzaam te doen zijn.

Om eenvoudige en practische regels te verkrijgen, dient de theoretische grondslag zuiver en oordeelkundig te zijn gesteld en met de eigenaardigheden van ons materieel rekening te houden. Voor het granaatkartetsvuur zijn die laatste: gemis aan dubbelwerkende buizen, meermalen verschil van baan tusschen granaat en granaatkartets, en sasringen van minder regelmatigen brandtijd dan elders.

Dit leidt er toe de handelingen bij het granaatkartetsvuur te verdeelen in:

grensschieten (dagafstand);

voorl. overeenstemming tusschen baan en buis (dagtempering);

nagaan van het I. (parallel mangelen of wisselvuur);

nadere regeling der SH. (heffen of strijken der baan).

Als men nu na het grensschieten, waarover reeds gesproken, alleen de T. corrigeert, zoolang de dagtempering niet benaderd is, en daartoe naast batterijs-gewijze laden, ook het sectiesgewijze laden toelaat, zal men o. i. overigens het nieuwe reglement zeer goed kunnen bezigen. Duitschland had er sinds 1882 ook geen moeite mee. Van voorafgaande bekendheid met het te lang branden der sasringen stelt de Schrijver zich te veel voor.

Bovenstaande beginselen veroorlooven, als men bij de doelen dicht achter dekkingen de theorie volgt om de springpunten in de zône van uitwerking te verkrijgen, één vast stelsel voor *alle* vuren.

In zijne begeerte om twee soorten van regels te hebben, waarbij die voor het vuur tegen doelen dicht achter dekkingen zoo *eenvoudig en juist* heeten te zijn, zullen weinigen den Schrijver willen volgen. De bezwaren zijn bekend en duidelijk geformuleerd.

Evenmin gelooven wij dat de quaestie van waarneming op de toekomstige gevechtsafstanden (boven de 2500 M.) door volledige terreinkennis zal zijn op te lossen; wij voor ons houden het meer op een krachtigen kijker of een intelligenten zijpost.

De aanhaling van v. WURCH voor de gezochte wijze, waarop men overeenstemming tusschen hem en het vroegere ontwerp verkrijgt, achten wij niet gelukkig gekozen.

Staan alzoó wij, die in de toepassing der Duitsche regels eene belangrijke, wellicht te groote schrede voorwaarts zien, in onze opvatting verre van die des Schrijvers, zoo belet zulks niet dat wij zijn arbeid met belangstelling volgden en den kameraden de lezing daarvan aanbevelen.

Du choc des opinions jaillit la vérité; zoolang schieten geen wiskunde is, zal na voldoende ervaring ten slotte de *vox populi* tot de beslissing bijdragen; dat deze echter geleid worde door het ernstig streven om regels te hebben, die verband houden met het gebruik in den werkdadigen oorlog en de nu geldende tactische beginselen, waaronder vooral te rekenen het verkrijgen van overmachtig vuur in den kortst mogelijken tijd bij voldoende uitwerking.

Het natuurlijk en *onafscheidelijk* verband tusschen de vuurleiding met hare tactische directieven, de batterijbediening en de schietregels is daarvoor een eerste vereischte, gelijk de Schrijver het deels ook opmerkt en welke zaak wij nogmaals onder de aandacht brengen.

Sw.

Liederen voor onze soldaten op marsch, bijeenverzameld en gewijzigd door een officier der Infanterie. Amsterdam, GEBRS. SCHRÖDER. Prijs f 0,05.

Deze bundel, op oranje-papier gedrukt, bevat een tiental liederen, die op bekende wijzen kunnen worden gezongen en die, vaderlandslievende of militaire gevoelens vertolkende, zeker met meer genoegen zullen worden gehoord en betere gedachten zullen wekken dan de platte en zouteloze deunen, die men veelal door het volk hoort uitgalmen. De geringe prijs maakt het bundeltje zeer geschikt voor verspreiding op ruime schaal in militaire vereenigingen en in de kazerne.

Praktische Taktik und taktische Theorie. Polemische Betrachtungen über Reglementarische Fragen von W. VON SCHERFF, General der Infanterie a. D. Berlin, Verlag von FRIEDRICH LUCKHARDT, 1893. Prijs Mk. 3,00.

Een uiterst belangrijke strijd wordt dezer dagen in de Duitsche pers gestreden, belangrijk in het algemeen voor het wapen der infanterie, doch inzonderheid voor de hogere leiding en aanvoering. Het geldt de vraag omtrent de mogelijkheid en de noodzakelijkheid om voor den frontaanval der hogere tactische eenheden, brigaden en divisien, vaste voorschriften te geven betreffende de wijze, waarop de infanterie, *in technischen zin*, den aanval moet inleiden en doorvoeren.

In 1891 verschenen de nog steeds meer en meer bekend wordende »Reglementarische Studien» van den Schrijver van bovengemeld werk, die ten doel

hadden aan te toonen, dat het Duitsche exercitie-reglement aan de onderaanvoerders een nagenoeg onbeperkte vrijheid laat in het zoeken naar dekking in het terrein en in de regeling der beweging hunner afdeelingen, waardoor z. i. de zoo noodzakelijke eenheid van handeling noodwendig moet verloren gaan, de troepen druppelsgewijze in het gevecht worden gevoerd, en de aanval, zoo er althans nog eenige kans van slagen overblijft, in de toekomst, tengevolge van gebrek aan eenheid van oefening en aanvoering, ongehoorde offers kosten zal. De brigade-generaal, zoo heet het, wijst volgens het reglement aan de regiments-commandanten het te bereiken doel aan en kan verder geen invloed uitoefenen op het verloop van den aanval, omdat aan die commandanten algeheele vrijheid wordt gelaten omtrent de wijze, waarop zij, naast en onafhankelijk van elkaar, de verschillende deelen van het vijandelijk gevechtsfront bereiken; evenzoo gaat het den regimentsaanvoerders ten opzichte der bataljonscommandanten, en dezen tegenover de commandanten hunner compagnieën, zoodat ten slotte de aanval ontaardt in een optreden van een groot aantal kleine afdeelingen, die elkanders bewegingen belemmeren, en zich in enge ruimten ophoopen, omdat het zoeken naar dekking oorzaak zal zijn dat elke onderaanvoerder voor *zijne* eenheid, geheel onbeperkt in de keuze der middelen, den weg kan aanwijzen om zijn troep te brengen op het punt, waar het laatste beslissende vuur moet worden afgegeven ($\pm$ 400 M.).

»Bewusst oder unbewusst steht die Infanterie mit dieser Auffassung vor der Schlussfolgerung: die Gewähr des Sieges nicht mehr, wie seit den Anfangszeiten disziplinirter Heere, und wie noch heute die anderen Waffen, in der feststehenden Kampfordnung einer Gesammtheit, sondern nur noch, wie in den Urzeiten wilder Horden und wie noch heute den Arabern und Indianern, in dem persönlichen Kampfverständniss jedes einzelnen Unterführers (bez selbst Einzelstreiters!) suchen und finden zu sollen!»

Geen wonder dat deze meening van verschillende zijden werd aangevallen en billijkheidshalve moet men erkennen, dat de geest van het thans geldende exercitie-reglement iets gansch anders beoogt dan het stelselloos optreden van talloze kleine afdeelingen, waarin het geheel op onoordeelkundige wijze wordt verbrokkeld.

Wanneer bijv. het reglement toch zegt: II, bladz. 82. »Der Angriff auf eine voll entwickelte, wohl gar bereits vorbereitete Vertheidigungsfront muss hingegen ein, von seinen Anfängen an durch die Führung geplanter sein. Die Selbstthätigkeit (niet Selbständigkeit!) des Einzelnen darf dabei die Entwicklung nicht in die Bahnen des Zufalls hineinreissen», of II, bladz. 124: »Unter allen Umständen muss darauf gehalten werden, dass die taktische Ordnung und der innere Zusammenhalt der Truppen vorhanden sei» (1), dan zijn zeer zeker de beschuldigingen van den Schrijver aan het adres van het reglement niet van overdrijving vrij te pleiten, al moet men erkennen, dat een meer logische ordening van de stof, die thans door het geheele reglement verspreid ligt, dringend wordt geboden.

De groote verdiensten van het werk van den Generaal VON SCHERFF springen echter in het oog bij het lezen der beschouwingen, die van verschillende zijden tot bestrijding van zijn betoog worden aangevoerd. Werkelijk blijkt daaruit hoezeer de meeningen uiteenloopen en hoezeer de gevreesde gevaren werkelijkheid zullen worden. Zoo geeft onder meer de Schrijver in het *Militär-Wochenblatt*

(1) Het reglement cursiveert.

nº. 79, van 1891, zijne opvatting ten beste van de wijze, waarop een brigade, op een terrein van een aangegeven vorm, den aanval in front moet ondernemen. De Schrijver werkt in gedachte één regiment door een dorp, een ander door een hollen weg ter breedte van 200 M. en gelegen op 800 M. oostwaarts van de richting door het eerste genomen.

In de daarop uitgegeven *Erste Folge der Reglementarischen Studien*. Berlin, 1892, Verlag von A. BATH, repliceert de Generaal VON SCHERFF op meesterlijke wijze op de afbrekende critiek van de logisch door hem opgebouwde methode tot doorvoering van den frontaanval eener brigade op open terrein, wanneer de omstandigheden die vorderen, en de gevechtsleiding genoodzaakt is aan die brigade zulk eene, in het plan passende, moeilijke opdracht te geven. Hij wijst op de onmogelijkheid, om, zooals de Schrijver in het *Mil. Wochenblatt* wil, het rechter- der bovenbedoelde regimenten onder het werkzaam vijandelijk vuur, op 500 M. van 's vijands stelling, uit den hollen weg tot het gevecht te ontwikkelen en toont aan hoe het overmatig woekeren met de in het terrein voorhanden dekking niet alleen alle eenheid van handelen onmogelijk maakt, maar tot meer verliezen aanleiding moet geven, dan het volgen eener methode, in vreedstijd vaak beoefend, en waarmede men, zoo het noodig is, den vijand in de oogen kan zien. Met zijn bekend talent bewijst hij:

1º. dat de eenheid van elke oorlogshandeling te allen tijde de hoofdvoorwaarde voor de overwinning was en zijn zal;

2º. dat die eenheid in den strijd uitsluitend te verkrijgen is door den frontalen samenhang der strijdende troepen; en

3º. dat eindelijk die samenhang gedurende de beweging door alle eeuwen heen uitsluitend is gewaarborgd door reglementaire vormen en voorschriften.

De tegenstanders lieten echter niet af. Onder meer de Schrijver van *Scharfe Taktik und Revue-taktik im 18. und 19. Jahrhundert*, D. VON MALACHOWSKI. Berlin, 1892, MITTLER & SOHN, die eenvoudig verklaart: »es würde dadurch die geistige Arbeit von drei Jahrzehnten, es würde dadurch die Erfahrungen unserer beiden letzten Kriege einfach vernichtet werden. Wer hat 1866 oder 1870 gesehen, dass die Durchführung der Infanterie-Angriffe rein oder auch nur vorzugsweise elementartaktischer Natur ist oder der elementartaktischen Regelung bedarf?''(?)

Zeer gelukkig is dit wapen ter bestrijding zeer zeker niet gekozen. De studiën van FRITS HOENIG hebben de noodlottige uitkomsten van slecht aangezette aanvallen in den oorlog van 1870/71, in een treurig daglicht gesteld; wij herinneren slechts aan het druppelsgewijze op de vlakte brengen van de 38ste brigade door en om Mars la Tour tegen de Bruviller hoogten (zie *Untersuchungen über die Taktik der Zukunft*, 3. Aufl.), aan het onoordeelkundig en onhandig optreden der eerste Deutsche gevechtlinie tegenover St. Hubert en Point du Jour op 18 Aug., en aan de »Erste, Zweite und Dritte Panik'', (!) die daarvan het gevolg waren (zie: *24 Stunde Moltkescher Strategie*), of aan het versnipperd optreden in *Der Kampf um die Steinbrüche von Rozerieulles*, 3. Aufl., waarvan de slotsom is: 1. »dass wir besser lernen in rangirten grossen Verhältnisse zu fechten'' en 2. »dass die Gefechtswillkür energisch bekämpft werden soll'' (bladz. 35). Wat FRITS HOENIG met drastische voorbeelden bewijst, toont VON SCHERFF op logische gronden met meesterhand aan.

In het aan het hoofd dezer aankondiging bedoelde werk resumeert hij zijne inzichten en geeft hij zijn tegenstanders één voor één den genadeslag. Hetgeen

MALACHOWSKI wenscht, stempelt hij terecht als »die Taktik der wilden Horden, in welcher für die Befehlsgliederung höchstens nur noch die Atome der Einzelzüge erkennbar bleiben, und in Betreff deren er in seinen früheren Abhandlungen nie recht weiss, ob er sie loben oder tadeln soll“, terwijl het »deksysteem“ op schrikbarende wijze in de hand wordt gewerkt.

Anderen, die, gedrukt gaande onder de telkens wisselende inzichten van elkander opvolgende inspecteurs, ook een meer vaststaande methode verlangen, maar meenen, dat eerst de volgende oorlog daarvoor de gegevens aan de hand zal doen, wijst hij op de noodlottigheid om zich thans, nu reeds meer dan 20 jaren het materiaal voor het toekomstig optreden voorhanden is, incompetent te verklaren tot het uitspreken van een oordeel omtrent de wijze, waarop het voetvolk zich bij een frontaanval, *wanneer die noodig is*, zal moeten gedragen om overmachtige krachten op het »Hauptfeuerstation“ te brengen.

Met warmte bevelen wij den lezers van *De Militaire Spectator* de jongste merkwaardige studie van den Generaal VON SCHERFF aan en spreken tevens den wensch uit, dat de Redactie van dit tijdschrift behoefte en gelegenheid zal hebben om door een bevoegde hand den inhoud der jongste werken van den grooten Duitschen schrijver meer in bijzonderheden te doen bespreken, dan in een bloote aankondiging kan geschieden.

H. en P.